

OTDK-dolgozat

2019

Szabó Máté

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

**URADALMI ERDŐGAZDÁLKODÁS A DRÁVA MENTÉN A
DUALIZMUS KORSZAKÁBAN**

**MANORIAL FORESTRY ALONG THE DRAVA RIVER IN THE ERA
OF DUALISM**

Konzulens: Dr. Kaposi Zoltán

Kézirat lezárása: 2018. április 23.

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés.....	1
II.	Kutatási kérdések, források, vizsgálati módszerek	2
III.	Mit adott az erdő a 19. századi társadalomnak?	3
IV.	A Dráva mente természet- és gazdaságföldrajzi adottságai a 19. században	6
V.	A Dráva menti uradalmak a 19. század második felében	12
VI.	Az 1879. évi erdőtörvény és hatásai Magyarországon	27
VII.	A Dráva menti uradalmak erdőgazdálkodási sajátosságai	32
	7.1. Az üzemtervi munkálatok megkezdése	32
	7.2. Haszonvételi lehetőségek	36
	7.3. Termelés és értékesítés	39
	7.4. Erdősítések.....	43
	7.5. Az uradalmi erdészetek irányítása	46
VIII.	Faipar a Dráva mentén	47
IX.	Összegzés	51
	SZAKIRODALOM ÉS EGYÉB FORRÁSOK.....	53

Táblázatjegyzék

1. táblázat: Az erdőterületek méretének alakulása katasztrális holdban (1836–1867).....	9
2. táblázat: Az erdőterületek aránya a többi művelési ághoz képest %-ban	10
3. táblázat: Az ország területén levő erdőbesorolások mérete és aránya a 20. század elején (kataszteri holdban)	12
4. táblázat: A Dráva menti nagybirtokok terjedelme a 20. század elején	26
5. táblázat: A faárak Somogyban 1913-ban	40

Ábrajegyzék

1. ábra: Erdészeti térkép a berzencei uradalom egyik erdőtagjáról 19. század végéről	14
2. ábra: A Kremzir féle szeszgyár képe a 19. század végéről	17
3. ábra: A lakócsai uradalom 3 erdőtagjának a kimutatása a 19. század végéről.....	19
4. ábra: A főhercegi bellyei uradalom erdészeti átnézeti térképe.....	34
5. ábra: A lakócsai uradalom kitermelt fatömegei 1887-1923 között	45
6. ábra: Gutmann S. Henrik (1806-1890).....	49
7. ábra: A Beliscsei fűrészüzem	51

I. Bevezetés

Az erdő Földünk, s a rajta élő emberek egyik életforrása, a természeti tényezőktől és emberi beavatkozásoktól függő életközösség és élőhely. Az erdő a Föld legfejlettebb életközössége, amely magában foglalja a talajban élő mikroorganizmusokat, a földfelszínen élő mohákat, gombákat, lágý- és fás szárú növényeket, továbbá a benne élő rovar-, madárvilágot és vadállományt.¹

Magyarországon az utóbbi évtizedekben folyamatosan emelkedik az erdőgazdálkodási célú terület nagysága, ami magába foglalja a faállománnyal borított területen kívül többek között az egyéb erdészeti célú utakat, a tisztásokat, a csemetekerteket. A 2012. évi 2.056.000 ha 7,8%-kal, 148.000 ha-ral bővült a 2000. év állapotához képest.² Ez a megadott országos erdősültség nem jelenti azt, hogy a teljes erdősült területen erdőgazdálkodási tevékenység történik, mivel 2012-ben Magyarországon körülbelül 175.500 ha erdőterületnek volt rendezetlen az erdőgazdálkodói jogviszonya, vagyis nem volt olyan gazdálkodója, aki az erdőgazdálkodási tevékenységet jogosan végezhetné volna. Ezen rendezetlen erdőterületek 90%-a volt magán kézben, többnyire osztatlan közös tulajdonban.³ Az erdőgazdálkodás a vidék agrárgazdálkodásának egyik meghatározó eleme. Bár a nemzeti össztermékhez az ágazat csak alacsony hányaddal járul hozzá, az erdőgazdálkodás közvetlenül vagy közvetetten hozzávetőleg 150.000 család, vagyis körülbelül 500.000 fő megélhetéséhez járul hozzá, és így nagy szerepe van a vidék lakosságmegtartó képességének az erősítésében. Olyan térségekben nyújt sokszor egyedüli munkalehetőséget, ahol más munkáltatók csak kis számban vannak jelen.

A rendszerváltást követően a korábbi mezőgazdasági tulajdonviszonyok jelentősen megváltoztak. Az addig szövetkezeti tulajdonban lévő erdőket ismét magánkézbe adták, sőt az állami erdők egy részét is magánosították olyan helyeken, ahol a rendelkezésre álló privatizációs földalap kevésnek bizonyult. A tulajdonosi szerkezetben bekövetkezett változások ellenére továbbra is az állam szerepe a legjelentősebb. 2012-ben az állami erdőterület aránya 56%, a magánkézben lévő erdőterületé 43% volt, a közösségi erdőterületé 1%.⁴ Az állami tulajdonban álló erdők esetében a tulajdonos valójában maga a társadalom. Ezzel a nemzeti vagyonnal gazdasági értelemben véve is felelősen kell gazdálkodni, hiszen a társadalmi jólét megteremtéséhez az adóforintok mellett a másik jelentős állami forrás a

¹ <http://erdo.kormany.hu/az-erdok-jelentosege>

² <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/orsz/erdogazd12.pdf>

³ http://publicatio.nyme.hu/769/1/03_Szucs_Robert.pdf

⁴ <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/orsz/erdogazd12.pdf>

nemzeti vagyon hatékony működtetéséből származó bevételek. Tekintettel arra, hogy Magyarország jelenleg nem önellátó faanyagból - mint megújuló alapanyag és energiaforrás -, az erdőkből fenntartható és kiszámítható módon kitermelhető faanyag igen fontos a nemzetgazdaság számára.

Dolgozatom a magyar gazdaság történetének egy igen érdekes időszakának viszonyaiba próbál bepillantást nyújtani a Dráva menti erdőgazdálkodás és faipar fejlődésének bemutatásán keresztül. A 19. század második felében a Dráva menti térség gazdasági rendszeréből az erdőgazdálkodás és a faipar emelkedett ki leginkább, amit a gazdag és minőségi erdőségek hasznosításának lehetősége motivált. Külön érdekessége a témának, hogy a történeti Magyarországon ez a vidék a latifundiumok igazi hazája volt: Somogyban - Fejér megye mögött - a második legnagyobb arányban voltak jelen a 10.000 kat. holdon felüli birtokok, ugyanakkor a minőségi erdőgazdálkodás megteremtése nem utolsósorban az uradalmak által jött létre.

Azért is választottam ezt a kutatási témát, mert mindig is közel állt hozzám a Dráva mente vidéke, az agrárium, a múlt történelmi családjainak története. Egy mezőgazdaságban dolgozó családból származom, a Dráva mentén Somogy megyében, Barcson élek, ahol hajdan a Széchényi és a Kremzír családoknak magas minőségű termelést folytató nagybirtoküzemei működtek.

Dolgozatom kilenc fontosabb fejezetre tagolódik. Először áttekintem a Dráva menti területek természet- és gazdaságföldrajzi viszonyait, népességének legfontosabb jellemzőit, valamint a fontosabb gazdasági tendenciákat a dualizmus korszakában. Ezt követően megnézem, hogy milyen haszonvételi lehetőségeket adott az erdő a kor emberének, majd bemutatom a legjelentősebb Dráva menti uradalmakat és azok erdőterületét a 19. század második felében. Ezt követi az korszak erdészeti működését nagyban meghatározó 1879. évi erdőtörvény és annak hatásainak elemzése. Külön fejezet foglalkozik az erdőgazdálkodással, végezetül pedig a Dráva mente faipari sajátosságaira hívom föl a figyelmet, amit rövid összegzés követ.

II. Kutatási kérdések, források, vizsgálati módszerek

Dolgozatomban alapvetően arra vagyok kíváncsi, hogy a dualizmus korában, amikor a magyarországi gazdaság növekedése látványosan felgyorsult, a magyar mezőgazdaság, s azon

belül az erdőgazdálkodás a Dráva menti térségben milyen változásokon ment keresztül. A következő konkrét kérdésekre keresem a választ.

1. A korabeli Dráva menti uradalmak és a lakosság számára mit jelentettek az erdők?
2. Milyen hatással volt az 1879. évi erdőtörvény az erdők állapotára és az erdőterületeken történő gazdálkodásra?
3. Hogyan alakult ki a dualizmus korában az uradalmak gazdálkodásában a modern erdőgazdálkodás?
4. A Dráva menti térségben hogyan fejlődött az erdőgazdálkodásra ráépülő faipar?

Vizsgálataimhoz, kutatásaimhoz alapvetően hazai és nemzetközi szakirodalmat, korabeli statisztikai forrásokat (gazdacímárakat, erdészeti kimutatásokat), egyéb leírásokat, sajtóanyagokat (döntően a Hungaricana és az Arcanum gyűjteményét felhasználva), s nem utolsósorban eredeti levéltári forrásokat használtam föl (összeírások adatait, egyes cégekre vonatkozó iratokat stb.).

Fontos hangsúlyozni, hogy dolgozatomban „Dráva mente” alatt nemcsak a trianoni határok meghúzása miatti mai magyar oldalt értem, hanem a történeti Magyarország kapcsán a szlavóniai erdőségek jelentős részét is. Teszem ezt azért, mert a magyar oldal birtokosai sokszor a horvát oldal birtokosai is voltak (Somssich, Jankovich, Schaumburg-Lippe, Habsburg, Draskovich stb.), s gazdálkodásuk értelemszerűen a dualizmus korában nem vált szét magyar és horvát oldalra. A feltárt és felhasznált levéltári források, térképek a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában és a Baranya Megyei Levéltárában találhatók.

S még egy technikai megjegyzés. Mivel a dolgozatom alapvetően gazdaságtörténeti munka, amelyben jó néhány hosszú hivatkozás is van, ezért a szakterület hivatkozási szokásainak megfelelően, konzulensem javaslatára - hasonlóan korábbi OTDK-dolgozatomhoz - nem szövegművet, hanem lábjegyzetes hivatkozásokat alkalmazok, hiszen a levéltári jelzetek nagyon széttördelték, s egyben csúnyává tették volna a szöveget.

III. Mit adott az erdő a 19. századi társadalomnak?

A tradicionális társadalmaknak nagyon fontos volt, hogy a lakóhelyük közelében megfelelő méretű és minőségű erdők legyenek, amelyek ki tudták elégíteni a települések és közösségek számtalan formában megjelenő igényeit. Hogy mit adott az erdő az embernek, az

népességként, kultúránként, avagy az erdők jellegéből is következően igen sokféle volt. Ha a magyarországi erdőségek funkcióira tekintünk, akkor először is azt emeljük ki, hogy az erdők sokáig élelemforrásként is funkcionáltak a kor emberei számára. Gondoljunk csak a vadászat számtalan formájára; a különböző ehető növények, bogyók, erdei gyümölcsök, gombák szerepére. Azonban a mezőgazdasági termelési technika javulásával, valamint a vadászati jogok, illetve a szabad erdőélés megszorítása miatt e funkció a 19. században látványosan lecsökkent. Viszont továbbra is nagy volt a jelentősége az erdőkből kinyerhető különböző építési alapanyagoknak. A 19. század elejétől már fontos volt az erdők védelme, vágásának előzetes engedélyhez kötése erdővédelmi szempontból, még akkor is, ha ezt a parasztság sérelmesnek találta. Az alkalmanként kivágható épületfát a védett földesúri erdőkben előre kijelölték, és így gazdálkodni tudtak az épületfával, számolni tudtak a természetes újjalattal, elkerülhették az indokolatlan fapazarlást, és az erdők állagának leromlását.⁵ A fa univerzális alapanyag volt a 20. század közepéig. Építési anyagként való hasznosítása a régi tömészházak, falazatok, gerendák, lécek, tetőfedő anyagok, deszkák esetében meghatározó jelentőségű volt. De az emberek bútorai és egyéb háztartási eszközei nagy része is az fából készült. A hamuzsír-készítés iparága is csak erdőkben alakulhatott ki.

De legalább ennyire gazdag a lista a termelés terén is. A fa, mint piaci termék az 1780-as évektől meginduló agrárkonjunktúra idején egyre fontosabbá vált. A fa ára folyamatosan emelkedett, amivel felértékelődtek az erdős területek. Az erdei jövedelmek nagyon fontosak voltak a 19. század első felében az uradalmak számára. A mezőgazdasági termelés eszközigénye, a górék, csűrök, pajták, karámok, istállók építése leginkább fát igényelt. A konkrét technikai eszközök is nagyon sokáig fából készültek (szelelőlapátok, faekék stb.) Az 1840-es évektől már Magyarországon is megkezdődő, majd az ötvenes évektől felgyorsuló közlekedés-fejlesztési lépések, s főleg a vasútépítés hatalmas faipari konjunktúrát alakított ki (talpfa, vasúti kocsik belső bútorzata, távirópózna, hidak stb.). A gátépítéseknel a rőzsefalak építése szintén fát feltételezett. Mindebből látható, hogy az erdőre, a fára hatalmas társadalmi szükséglet volt. A faanyag árának emelkedését azokon a helyeken, ahol jó piaca kínálkozott, tervszerűtlen irtásokkal használták ki, és az erdő felújítására az esetek döntő többségében már nem gondoltak.⁶

Mindez jól látszik a 19. századi agrárszakirodalomban is. A század közepén minden megyének és vidéknek inkább a hegyes és legfeljebb partos vidékein voltak kiterjedt erdőségek, ugyanakkor a síkvidékek kisebb-nagyobb mértékben általában szükséglet láttak fa

⁵ Lásd: Magyar Eszter, 1981. tanulmányát.

⁶ T. Mérey Klára, 1963. 139.o.

dolgában. Ahová más erdős vidékről vízen nem történhetett fa szállítása, az még elviselhető költségszinten történt. Az erdőnélküli területeken sokszor nélkülözni kellett a fatüzelőt, s nád, kukoricaszár, szalma, csutka, főképp pedig marhaganéjból készített és szárított tőzeggel pótolták azt. Bőség még a hegyes vidékeken is egyedül ott volt, ahol a rossz közlekedési viszonyok révén, a fának kereskedésre való szállítása nagy akadállyal és kevés haszonnal járt. Legfásabb vidékek ekkoriban Árva-Thurócz, Liptó, Máramaros, Trencsén megye, Zemplénnek, Ungnak, és Bereg-Ugocsának felső vidéke, Krassó, s Dél-Biharnak és Aradnak Erdéllyel határos keleti és észak-keleti része volt. Galgóczy Károly 1855-ben megjelent munkájában kiemelte, hogy Baranya, Somogy, (a Balaton vidékét kis részben kivéve), Vasnak Stájerország felé eső része szintén nem lát még semmi szükségét. A fanemet illetőleg fő szerepet visz ez erdőségekben a fenyő, tölgy, bükk, cser, kisebb mennyiségben a juhar, éger, kőris, hárs, s kisebb mértékben fenyvesek, és még Baranyában a Mecsekhat, Vasban különösen a tótság szép fenyveseket mutathat. Somogy igen szép bikkeseikkel bírt, s azt lehetett mondani, szerszámfaink közt az első rangot a bikkfa viselte. Ebben az időszakban a Dráván Stájer és Horvátország szállítja hozzánk nagy mennyiségben fakészletét. Továbbá arra a megállapításra jut, hogy ha így megy a fatermékek áremelkedése, hamarosan eljön az idő, hogy célszerű gazdálkodás mellett, kivált a mellék használatokat gubacsszedést, tímárcser termelést, makkoltatást is felvéve, szinte annyi hasznot ad az erdő, mint a szántó földi művelés.⁷

A szántóföldi gazdálkodás javára történő erdőirtásokat meglehetősen negatívan jellemezte Ditz Henrik bajor gazdasági szakember, a magyar mezőgazdaság helyzetéről szóló 1866. évi munkájában, amelyben megjegyezte, hogy „A magyarnak különös kedve telik abban, hogy egy fába belevágjon és azt kiszáradni hagyja. Amit a fejsze megkímélt, azt az alágyújtott tűz vitte véghez. Az erdőrombolásnak csak akkor lett vége, mikor már csak a fák elszáradt ágai meredtek az égbe esdekelve a felhőknek, hogy adjon esőt a népnek. Semmi sem állt ellen a viharos szeleknek.”⁸ Pozitívan jellemezte azt a 19. század második felére egyre inkább elterjedő fasorültetési módszert, ahol a szelek ellen fasorokkal védekeztek az uradalmak. Az írja, hogy „az elmúlt idők erdeinek pusztává válásával szemben örömteli látni, milyen előrehaladást tett Magyarország a faültetés területén néhány év óta. A fátlan síkság legtöbb nagy uradalma a határait fasorokkal ültette be. de így volt ez Somogyban is, ahol a reformkorban Czindery alispán telepített sok erdősávot.”⁹ Mivel a síkság az uradalmak

⁷ Galgóczi Károly, 1855. 297.o.

⁸ Ditz Heinrich, 1993. 39.o.

⁹ Kaposi Zoltán, 2012/a. 77.o.

tetszőleges felosztására (gazdasági kerületekre, majd dűlőkre és táblákra) semmiféle akadályt nem gördít, így ez a beosztás mindenütt igen szabályos. Az új gazdasági udvarok a kerületek középpontjában fekszenek, és általában le vannak kerítve. A dűlők matematikai pontossággal azonos táblákra vannak elosztva, melyek tökéletes parallelogrammákat alkotnak. Ezek a táblák mezei utakkal vannak egymástól elválasztva, és ezen utak szélei alkotják a hasznos fasorok megszokott helyét. Hogy a szeleket még jobban megtörjék (mint ahogyan egy különálló fákból álló fasor erre képes), 10-20 láb széles és egészen sűrűn álló facsoportokat is telepítenek. Itt is a faültetvény mellett megy el az út. Ilyen ültetvények által kertekké váltak a puszták.”¹⁰

IV. A Dráva mente természet- és gazdaságföldrajzi adottságai a 19. században

Milyen is volt a 19. században Somogy megye, s azon belül a Dráva vidéke? A választ legegyszerűbben a korabeli történeti statisztikusok leírásai alapján fogalmazhatjuk meg. Rummy György Károly 1812-es munkájában megemlíti, hogy Somogy vármegye (latinul: comitatus Simighiensis) arról a várról és mezővárosról kapta nevét, amelyet valaha latinul Simighiumnak neveztek, anyanyelvünkön pedig Somogynak mondanak. Határai a következők: keletről Tolna és Baranya vármegyék; amaz előbbi nyolc és fél mérföld, ez utóbbi pedig tíz mérföld hosszúságban nyúlva el. Délről a szlavóniai Verőcze vármegye, hat mérföldön keresztül futván a Dráva mentében. Nyugatról a varasdi főkapitányság határőr vidéke, amely hasonlóképpen hat mérföldet tesz ki, valamint a horvátországi Körös vármegye, amely háromszáz bécsi ölnyi hosszúságban érinti ezt a vármegyét. Északról Zala és Veszprém vármegyék; az előbbi tíz mérföldnyi, emez utóbbi pedig három és fél mérföldnyi távolságra terjed ki.¹¹

Érdekletesek a szerző sorai a folyókról is. Rummy szerint a legnagyobb folyója a megyének a Dráva, amely Tirolból veszi eredetét s Karinthián és Stájerországon áthaladva Magyarország három vármegyéjét, tudniillik Zalát, Somogyot és Baranyát választja el Horvátországtól és Szlavóniától. Ez a folyó ezen Somogy vármegye határán mindenütt homokos területeken folyik keresztül, s így szilárdsággal nem rendelkező partok által öveztetvén, igen nagy sebességgel rohan. Ebből származik részint kanyargós folyása, részint partjainak gyengesége és leomlása, végül pedig a kanyarok következtében meglassult és megemelkedett víz által a szomszédos földterületeken okozott áradás. A folyó a folyása

¹⁰ Ditz Heinrich, 1993. 41.o.

¹¹ Rummy munkáját fordításban közli: Tóth Péter, 1988.

irányában hajózható. Stájerországból különféle árucikkeket, leginkább vasat és deszkákat szállítanak lefelé rajta. Folyása ellenében is hajózható egészen Barcs mezővárosáig, ámde csak igen nagy nehézségek árán: a hajóvontató utakat (Treggelwege) ugyanis a folyó gyorsasága elrontotta a kanyargós és erdőkkel teli partokon, s ezért már nem az igásállatok segítségével, hanem az emberek igen nehéz munkájával kell a hajókat vontatni. Somogy vármegyében a hajóvontató utat az emberek kétézer munkája által az 1801. esztendőben hozták tökéletes állapotba: mostanra azonban az egész tönkrement a kanyarokban, amelyekre teljes erejével rátör a víz, s mivel a nap mint nap való helyreállítását terhesnek találták az adófizető nép számára, a folyó teljes szabályozásáig felfüggesztették. A folyása irányában ugyancsak hajózható és az alsóbb országrészeket stájerországi árucikkekkel ellátó Mura folyó egy szakasza szintén mossza Somogy vármegyét a Kanizsa patak beléje szakadásától Légrád mezővárosáig.

Továbbá a Dráván keresztül: felséges Batthyány Lajos herceg sztárai réve Szlavónia felé; méltóságos Széchényi Ferenc gróf úr és nagyságos Jankovics János tanácsos úr barcsi réve hasonlóképpen Szlavóniába; a varasdi főkapitányság katonaságának brodi réve Horvátországba; ugyanazon tekintetes katonaság dernyei réve hasonlóképpen Horvátországba; méltóságos és nagyságos Festetics György gróf úr légrádi réve Horvátországba.¹²

Rumy leírása igen alapos volt, s azt a korabeli megyei térképek is megerősítik. Pár évtizeddel később Fényes Elek a Drávát így jellemezte: A Dráva folyása felette sebes, áradásaival sok kárt okoz. Fövényéből aranyat mosnak, halakban bősége van és malmai híres lisztet őrölnek. Partjait híres bikkesek és tölgyes erdők kísérik.¹³

A vármegye nagy ismerője, Csorba József a 19. század közepén megjegyezte, hogy „a Dráván keresztül ember emlékezetétől fogva voltak, s vannak hajóval s egy pár helyen híddal is közlekedések: így Sztaránál, Dráva Sz.-Mártonnál, Bartsnál Szlavónia Veröcze megyéjébe át: Heresznyénél a varasdi ezred földjére, Dörnyéről - hol még én is igen szép fa-hidra emlékezem -, úgy Légrádnál horváth országba van kompon biztos közlekedés is.”¹⁴

A Dráva sokáig szabályozatlan és igen vad folyó volt. A szabályozás előtt a Dráva bal parti völgyét a folyó fattyúágai hálózta be, mert a főmeder gyakran változtatta a helyét. Árvíz alkalmával csak a völgy kiemelkedő halmai maradtak szárazon, és amikor a Dráva visszahúzódott medrébe, a mélyedésekben megrekedt víz elmocsarasította ezeket a

¹² Tóth Péter, 1988.

¹³ Fényes Elek, 1836. 1. kötet

¹⁴ Csorba József, 1857. 58.o.

területeket. A szakirodalomból közismert, hogy a Dráva szabályozását már a 18. században megkezdték. 1753-ban Mária Terézia királynő rendeletére feltérképezték a Dráva völgyét a mederszabályozás érdekében. kiviteli munkákra azonban csak 1784-től került sor, amikor is több megszakítással 1948-ig a murától a torkolatig 64 átvágás készült 75 km összhosszúságban. A Dráva Légrádtól a Dunáig 454 km-ről 182 km-rel 272 km-re rövidült, aminek következtében a folyó jelentősen beágyazódott. 1886-ban a közlekedés- és közmunkaügyi miniszter a Drávának Zákánytól a torkolatig terjedő szakaszára vonatkozó új felvétel és szabályozási terv készítését rendelte el. A szabályozási munkák 1895-ben indultak meg, évenként 400 000 korona értékben. Főleg az alsó szakaszon dolgoztak, általában ott, ahol a hajózás érdekei szempontjából a munka a legsürgősebb volt. Kőből és rózséből készült terelő és partvédő műveket építettek és az átvágott kanyarokat elzárták. A felső szakaszon is készült munka, bár hajózási szempontból ebben az időben a Barcs-Vízvár közti szakasz volt a legkedvezőbb állapotban. 1915-ig Zákánytól a Dunáig 272 km hosszú szakaszon több részletben összesen 106,5 km hosszban végeztek szabályozási munkákat. Az első világháború után a Dráva országhatár lett, ettől kezdve a rendszeres hajózás megszűnt, és minthogy magyar oldalról csak a legszükségesebb partvédezeteket építették, vagy egyéb helyi szabályozásokat végeztek, jugoszláv oldalról pedig alig végeztek munkákat, a Dráva újból elfajult.¹⁵

Somogy megyét, mint Fényes Elek is megjegyezte az 1866. évben megjelent művében, már régóta erdős megyének tartották. Továbbá elmondta, hogy az erdőgazdálkodás itt előnyös, mivel az erdők nem egy pár kisebb vidéken összpontosulnak, hanem meglehetősen szét vannak osztva úgy, hogy 306 helység között csupán 23 határ volt, ahol nem volt erdő ekkoriban.¹⁶ Somogy vármegye agyagos és homokos vályogtalaja az erdőnevelésre nagyon alkalmas; az agyagos vályogtalajokon a tölgy, bükk, cser és gyertyán az uralkodó fa, a homokos talajokon pedig a fenyő, akác, nyír és nyárfa. Ahogyan azt Rumi György Károly is megjegyezte korábban: „Sok tölgyerdő található itt.”¹⁷ Az éghajlati viszonyok szintén kedvezőek az erdőművelésre. A szomszédos Baranya megye talajára pedig az jellemző, hogy a „síkságain a legtermékenyebb földeket találjuk, melyeknek vegyülete leginkább porhanyós fekete agyag, a Dráva mentén fővennyel s iszappal keverve, könnyű munka után buja föld; s nem a leg súlyosabb tiszta búzát adja ugyan; de a bacsikainak keveset enged.”¹⁸

¹⁵ Ihrig Dénes, 1973. 273.o.

¹⁶ Fényes Elek, 1865. 1. kötet 297.o.

¹⁷ Tóth Péter, 1988. 46.o.

¹⁸ Galgóczi Károly, 1855. 55.o.

Galgóczy Károly részletesen foglalkozott azzal is, hogy Európának közepeső-mennyisége 35 hüvelyket nem haladja meg, amely Fiumééval megegyezik; Horvátország legnyugatibb részében körülbelül Zágrábig már 30, Zágrábtól Posegáig 25, Posegától pedig Eszékig csak 20 párizsi hüvelykre emelkedik az évenkénti eső mennyisége, honnan egyenesen Bécsnek menvén, e térség Magyarországnak Dunántúli részét is magában foglalja; ugyanezen eső mennyiség Magyarországnak legnagyobb részében pedig t. i. az alföldi síkságokon a Duna-Tisza köztől egész az erdélyi szélekig már 16 párizsi hüvelykre sőt ezen is alul szál, annyira hogy kevesebb eső, mint honunk siktérsegein, egész Európában csak két helyen jár, név szerint az uralhegyen létező Jekaterinburg városa környékén, hol az évi eső mennyiség 13 párizsi hüvelyket ritkán haladja meg, és a spanyolhon közepében létező térségen, hol például Madridban csak 9,05 párizsi hüvelykre nő középszámmal az évi eső mennyisége.¹⁹

A ránk maradt történeti statisztikai források, leírások alapján nagyjából meghatározható, hogy a Dráva menti két megyének milyen volt az erdősültsége a 19. század középső harmadában.

1. táblázat: Az erdőterületek méretének alakulása katasztrális holdban (1836–1867)

Megyék	A vizsgálat éve			
	1836-39	1847	1855	1867
Somogy	309.147	538.308	340.731	313.347
Baranya	266.865	231.200	193.400	177.360

Forrás: Benda Gyula (1973) statisztikai adatai alapján

A táblázat alapján elmondható, hogy Somogy és Baranya megye erdőterületeinek kiterjedése folyamatos csökkenést mutatott a 19. század közepén. Ez a tendencia volt megfigyelhető a szomszédos Zala megyében is, ahol 1867-ben 292.211 kat. holdon feküdt erdőterület.²⁰ A csökkenés főleg az 1850 utáni gabonakonjunktúra alatti szántó és a legelő bővítésekkel függött össze. Erdőirtásokkal főleg a nagyobb uradalmak foglalkoztak, mivel a tulajdonosok nagyobb hasznot reméltek a szántóföldi növénytermesztéstől és a legeltető állattartástól, mint az erdőgazdálkodástól.²¹ Jól látszik ez a százalékos adatokból is.

¹⁹ Ugyanott, 6.o.

²⁰ Benda Gyula, 1973. adatai alapján

²¹ Jól látszik ez pl. a nagykanizsai uradalom példáján. Lásd: Kaposi Zoltán: 2012/b.

2. táblázat: Az erdőterületek aránya a többi művelési ághoz képest %-ban

Megyék	A vizsgálat éve		
	1847	1855	1867
Somogy	40,72	32,13	28,4
Baranya	24,39	24,51	20,67

Forrás: Benda Gyula (1973) statisztikai adatai alapján

Ez a táblázat is jól szemlélteti az erdőterületek folyamatos csökkenését a 19. század második felében. Ám azt mindenképpen ki kell emelnünk, hogy a dél-dunántúli megyék még így is a leginkább erdősült megyék közé tartoztak, Somogy megye például 1867-ben a maga 28,4%-os erdősültségével kiemelkedő értéket képviselt. A Dráva jobb partján elterülő, Horvátországhoz tartozó Verőcze megyében az erdőterületek aránya még ennél is magasabb, 48,42% volt ekkoriban; Varasd megyében 41,19% volt az erdőterületek aránya. Ezek az adatok óriási méretű erdőterületeket rejtenek, s jól mutatják, hogy a Dráva mente, milyen jelentős erdő vagyonnal rendelkezett a 19. században.

E kedvező viszonyok következtében a legértékesebb lomblevelű fák a tölgy, cser, bükk, gyertyán volt e tájon. Somogyban és Baranyában, a Dráva mentén igen szép zárt lomblevelű fáktól alkotott erdőket találunk. A kedvező éghajlati viszonyok következtében a homoktalajokon is szép fenyveseket, akácerdőket és nyíreseket, sőt tölgyeseket lehetett találni. A fekvés is kedvező volt, a domborzati viszonyok szelídek és a halmosabb vidékeken is kevés volt a meredek lejtő; de még ezek sem voltak annyira meredek, hogy az erdősítésre alkalmatlanok volnának.

Várady Ferenc Baranya megyével foglalkozó művében is érdekes adatokat lehet találni. A 18. században még a Duna felső részétől egy összefüggő óriási tölgy és gesztenyefa erdőség húzódott le Baranyáig.²² S a megyében is hatalmas területet foglaltak el a bükk és tölgyerdők. (Haas Mihály a század közepén megjelent alkotása szerint Baranya oly gazdag volt Baranya ilyen erdőkben, hogy - állítása szerint - a termelt makk százezer darab sertés meghizlalására elegendő volt, s ezen kívül több ezer mérő gubacs volt eladható.²³) Várady azt is elmondja, hogy az 1870-es évek elején lábra kapott vandalizmus s minden reális számítás nélkül való gazdálkodás az erdőket óriási mérvben megcsökkentette. E pusztítás mértéke megítélhető az

²² Várady Ferenc, 1896.

²³ Haas Mihály, 1845.

erdőterület méretének csökkenéséből a megyében, hiszen 1869-ben 177.360 kat. hold, 1881-ben 148.764 kat. hold, 1891-ben 151.856 kat. hold, s 1893-ban már csak 149.927 kat. hold erdő volt. Várady véleménye szerint az 1879-es erdőtörvény üdvös intézkedéseinek a megyében a szigorú végrehajtása mellett is évtizedekre van szükség ahhoz, hogy az 1870-es évek pusztításai helyrehozhatók legyenek. A baranyai erdők leginkább tölgy, bükk és gyertyán erdők keverve más lombdőlőhöz tartozó fánemekkel s kevés fenyőerdő. Tiszta tölgyerdő a 20. századra már alig van, leginkább más fánemekkel keverve fordul elő. Tölgyerdő az 1893-iki fölvétel szerint 39.245 kat. hold, bükk és más lombdőlő 119.627 kat. hold és fenyőerdő 1055 kat. hold volt. S az állította, hogy olyan nagyobb erdőállomány, melyből kivitelre alkalmas mű- és szerszámfa volna nyerhető, a 20. századra már nincsen. Az erdők többnyire csak tűzifát adnak.²⁴

Somogyban is tovább csökkentek az erdőterületek a 19. század végére, hiszen 1895-re 238.419 kat. hold erdő volt a megyében.²⁵ A kataszteri nyilvántartás szerint 1912. év végére 209.446 kat. hold erdő volt, ami a megye összterületének a 18%-ának felelt meg.²⁶ Ez a terület azonban apadóban van, mert a magánkézen lévő erdők irtása továbbra sem szünetelt. Az idevonatkozó törvényes intézkedések következménye, hogy rendszeres és szakszerű erdőkezelés csak a kötött erdőbirtokokon és azokon a magánerdőbirtokokon volt, ahol rendszeres üzemtervek szerint, szakképzett erdészek vezették az erdőkezelést.

²⁴ Várady Ferenc, 1896. 575.o.

²⁵ Hirsch Alfréd, 1903. 8.o.

²⁶ Ujváry Imre, 1914.

Az erdősültségre vonatkozóan Magyarországra a 20. század eleji Bedő Albert munkájában találunk megbízható adatokat. Bedő munkáján alapuló 1907. évi hivatalos adatok a következők voltak:

3. táblázat: Az ország területén levő erdőbesorolások mérete és aránya a 20. század elején (kataszteri holdban) ²⁷

a./	- véderdő	603.590 kh.	4,6 %
	- futóhomokon álló erdő	206.581 kh.	1,6 %
	- feltétlen erdőtalajon álló erdő	10.473.373 kh.	80,6 %
	- nem feltétlen erdőtalajon álló erdő	1.712.549 kh.	13,2 %
b./	- tölgy erdő	3.556.594 kh.	27,3 %
	- egyéb lombos erdő	6.433.521 kh.	49,6 %
	- fenyő erdő	3.005.978 kh.	23,1 %
c./	- üzemtervi kötelezettség alá tartozó erdő	8.173.795 kh.	62,9 %
	- üzemtervi kötelezettség alá nem tartozó erdő	4.822.298 kh.	37,1 %
	Magyarország összesen:	12.996.093 kh.	100%
	Horvát-Szlavónország:	2.659.326 kh.	
	Mindösszesen:	15.655.419 kh.	

Magyarország erdősültsége 1907-ben 26,1% volt. Magyarország (Horvát-Szlavónország nélkül) erdeinek tehát 6,2%-a volt véderdő, amelyek valamilyen védelmi funkcióval rendelkeztek. Továbbá 80,6% állt feltétlen erdőtalajon. A tölgyerdő valamivel több, mint egynegyed, az egyéb lombos fele, a fenyő valamivel kevesebb, mint egy negyede volt az egész területnek. Az üzemtervi gazdálkodás valamivel kétharmad része volt törvényileg előírt. Az erdők 15,3%-a állami, 20,1%-a törvényhatósági, községi 7,3%, hitbizományi 35,1% magántulajdonban volt.²⁸ Az adatokból látható, hogy az állam befolyása jelentős volt az erdészeti iparban.

V. A Dráva menti uradalmak a 19. század második felében

Dél-Dunántúl területe a 18–19. században a nagybirtokok hazája volt. Hatalmas méretű latifundiumok helyezkedtek el ezen a területen. A nagybirtokok az idők során sokat változtak, sokszor tulajdonost is cseréltek, de egészen 1945-ig meghatározó szerepet játszottak a térség életében. A következőkben bemutatom a Dráva mentén elhelyezkedő, a vizsgálatba bevont nagyobb uradalmakat. Minden uradalomra persze nem tudok kitérni, hiszen néhány nagyobb

²⁷ http://www.emk.nyime.hu/uploads/media/Erd%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9net_2011.pdf

²⁸ Ugyanott.

birtokról alig maradt valami forrásanyag. Így kimaradt a sorból a Dráva túlsópartján lévő Prandau-Majláth-féle 44.000 holdas valpói birtok, a gróf Jankovichok több uradalma, avagy a kisebbek közül a Thassy-család drávatamási földje is.

A Festeticsek berzencei-csurgói uradalma

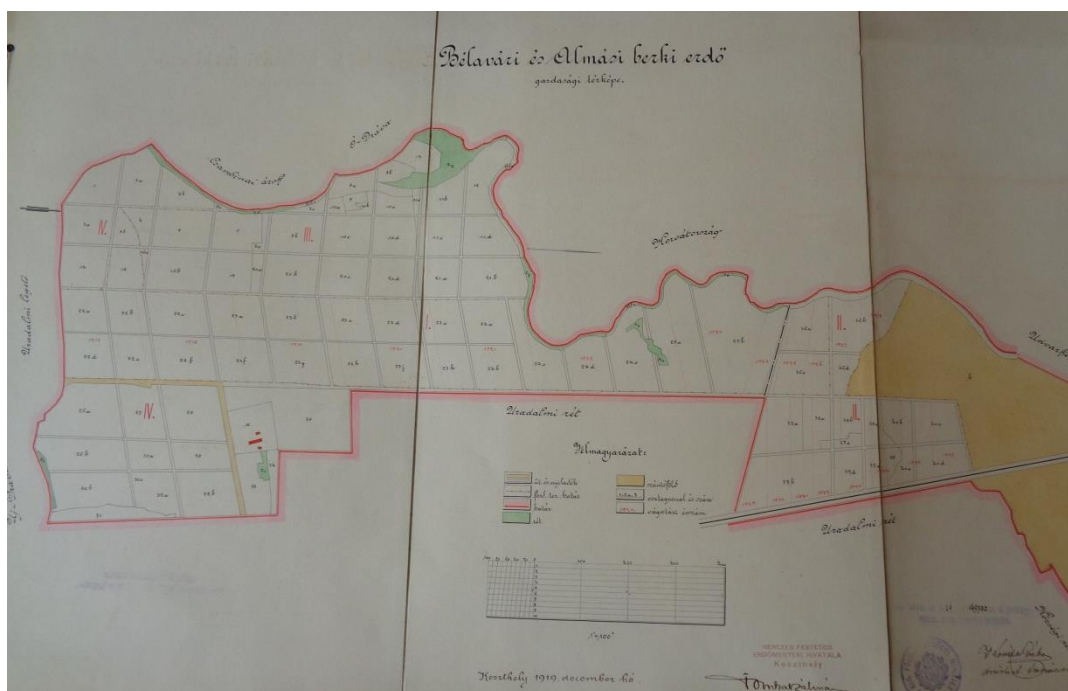
A Festeticseknek a 18. század harmincas-negyvenes éveiben alakult ki a nyugat- és dél-dunántúli nagybirtokrendszere. A család a 18. század közepén két ágra szakadt, az egyik a keszthelyi, a másik dégi ág. A Dráva menti birtokok a keszthelyi központú rendszerhez kapcsolódtak, szervezetiileg előbb a csurgói központú uradalomként működött, amiből 1853-ban eladták a somogyszentmiklósi kerületet,²⁹ majd pedig a központ egyre inkább Berzencére került át. Az itt lévő hatalmas vadászkastély reprezentálta a grófi, később hercegi címet szerzett Festeticsek gazdagságát, hatalmát. A berzencei központú Festetics uradalom része volt a keszthelyi központú hitbizományi birtoknak.

A 20. század elején hg. Festetics Taszilo Dráva menti berzencei uradalma Berzence, Csurgó, Alsók, Sarkad, Porrog-Szent-Király, Szentá, Udvarhely, Tarany, Vízvár, Bélavár, Háromfa, Bolhás, Balatonszentgyörgy községek határain terül el. A keszthelyi Festeticsek somogyi uradalmainak összes területe 48.986 kat. hold volt, amelyből saját kezelésbe 25.000 kat. holdat használtak, a többit bérbe adták. A saját kezelésű területből kert és beltelek 35, szántóföld 1500, kaszáló 600, legelő 400, szőlő 31 kat. hold, a többi erdőség. Mindezt azért kell hangsúlyoznunk, mert ez esetben is találkozunk azzal a sajátossággal, miszerint az erdők a legtöbb uradalomban saját kezelésben voltak.³⁰ A berzencei uradalom maga 22.980 kat. hold erdőterületen gazdálkodott az 1880-as években. Tehát egy igen jelentős méretű és jó adottságokkal rendelkező erdőterülettel rendelkezett.

²⁹ Kaposi Zoltán, 2000. 81.o.

³⁰ Ujváry Imre, 1914.

1. ábra: Erdészeti térkép a berzencei uradalom egyik erdőtagjáról 19. század végéről

Forrás: MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 133. doboz

A képen az uradalomnak egy a 19. század végéről származó üzemtervi térképe látható, ahol jól megfigyelhetők a különböző egyedi szám azonosítóval rendelkező erdőtagok és az azokat elválasztó úthálózat, amely a fatermékek vágásterületekről történő piacra juttatását is jelentősen segítették. (A legtöbb termék elsődleges szállítási módja a tengelyen, tehát szekéren történő fuvarozás volt.) A taranyi erdőgondnoksághoz például 55 darab erdőtag tartozott. A térképen láthatóak továbbá az erdőterület szomszédságában elterülő mezőgazdasági és egyéb besorolású területek elnevezései is.

A terület legnagyobb részét kocsányos tölgy (több mint 50%), cser és kisebb mértékben erdei és fekete fenyő, nyír, éger foglalta el. Szétszórtnan előfordultak szil, különböző kőris és vadgyümölcs fajták példányai is.³¹ A 20. század elejétől egyre több helyen telepítettek amerikai diót (fekete dió) és akácot is. A legnagyobb értéket a kocsányos tölgyesek jelentették, amelyek nagyobb részben elegyetlenül fordultak elő és csak kisebb részben képezett a tölgy a cserrel, fenyővel vagy gyertyánnal elegyes állományokat a 19. század második felében. Ez a 20. századra megváltozott a tölgyeket érintő jelentős lisztharmat fertőzések miatt. A vegyes, tehát elegyes tölgyesekben kisebb mértékűek voltak ezek a fertőzések, s nem is követeltek akkora veszteségeket az állományokban. Ezért ekkoriban már

³¹ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 131. doboz.

az elegyes állományok kialakítására törekedtek a felújítások és a telepítések esetében is. Az állat és növényvilág okozta jelentősebb károkról az üzemtervek nem emlékeznek meg. Kisebb volumenű cserebogár károkról lehetett olvasni a fiatal kocsányos tölgyesek esetében vagy az erdősítések sikeres befejezését veszélyeztető szederről és csalánról, amelyek a gyengébb csemetéket elnyomják az felújításokban.

A Széchényiek uradalmi a Dráva mentén

A Széchényiek hatalmas méretű földeket szereztek a 18. században Somogy megyében. A Széchényi György által szerzett földek testvére ágán öröklődtek, majd pedig több részre bomlottak, s a 18. század során egy részük más családokhoz került. A földek egyesítésére Széchényi Zsigmond fia, gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) tudott sikeres kísérletet tenni, akinek dunántúli birtokainak terjedelme a 18. század végén mintegy 300.000 holdra terjedtek. Széchényi Ferenc gróf földjei az 1814. évi végrendelet szerint három fia, Lajos, Pál és István ágán öröklődtek tovább, a Dráva menti csokonyai uradalom Széchenyi Istvánnak jutott. A csokonyai uradalom a 18. században a következő falvakból állott: Csokonya, Darány, Bolhó, Visonta, Barcs, Heresznye, Homokszentgyörgy, Drávaszentes, Gyékényes (részben), Kálmánca, Péterhida, Zákány (részben), Szulok, Komlósd ³²

Mindebből látható, hogy az uradalom falvai alapvetően a folyó mellett terültek el. Az uradalom gazdálkodása ebben az időben jelentősen ki volt téve a természeti adottságoknak. A Dráván kívül a Rinya folyó is alapvetően befolyásolta a település működését. A Rinya három ágból táplálkozván Barcs mellett ömlik a Drávába, a lényegében a település nyugati határát alkotva. Tavaszi és őszi kiöntéseivel komoly veszélyt jelentett a barcsiak mezőgazdasági termelésére. Az uradalmi szabályozás erre a patakra is kiterjedt, végül is teljes egészében 1867-ben fejezték be a szabályozási munkálatokat. A torkolat környéke és a patak medre mocsaras, iszapos volt. A patakot új mederbe terelték, a területet feltöltötték. (Az így kapott területen épült fel később a vasútállomás 1868-ban, továbbá ide helyeződött át Barcs központi területe is. ³³)

Széchenyi István gróf 1834-ben a 63.000 magyar holdas csokonyai uradalmat eladta két testvérének, Pálnak és Lajosnak. ³⁴ A csokonyai uradalom a 19. század második felében aztán az örökösök kezén tovább darabolódott, s egy részét el is adták, így új tulajdonosok is megjelentek nagybirtokosként a térségben. A 20. század elején a csokonyai uradalom több

³² Rúzsás Lajos, 1979. 13.o.

³³ Harasztia Attila, 2005.

³⁴ Kaposi Zoltán, 2017.

kisebbségi egységre vált szét az öröklések következményeként. Az egyik egység az erdőcsokonyáinak nevezett uradalom gróf Széchenyi Géza uradalma volt. E birtok Visonta és Rinyaújlak határait is kiterjedt. Az erdőcsokonyai 9759 kat. holdas uradalomból 6500 kat. holdat bérbe adtak, kert és beltelek 10, szántóföld 1500, kaszáló 170, legelő 410, szőlő 22, tógazdaság saját kezelésben volt. A többi 1157 kat. hold erdőség volt. Erdészetében a tölgy, fenyő, akácfa domináltak; 60, 50 és 20 éves fordában, rendszeres üzemtervvel kezelték. Tűzfát és műfát hasznosítottak. Nagy gonddal berendezett szép fácskateremtéséről is nevezetes volt a nagybirtok.

A hajdani csokonyai uradalomból vált ki a somogytarnócai uradalom is, amely a nagy háború előtt gróf Széchenyi Antal és Frigyes tulajdonában volt. (Volt még a szlavóniai területeken is 101 holdjuk.) A tarnócai uradalom 13.712 kat. hold összterületéből körülbelül a felét bérbe adták, míg 6687 kat. holdat házilag kezelnek. A saját kezelésű birtokból kert-beltelek 30, szántóföld 2400, kaszáló 390, legelő 296, szőlő 19, adó alá nem eső terület 662 kat. hold. Az erdők területe pedig 2890 kat. hold volt. Erdészetében a tölgy és nyír dominált; 60-80 éves fordában, rendszeres üzemterv szerint kezelték, tűzi- és műfát hasznosítottak.³⁵

A Kremzír család belcsapusztai uradalma

A Kremzír-família zsidó volt, ezért sokáig nem lehetett földtulajdonuk. Kremzír Károly 1818-ban született, aki az 1840-as évek elején telepedett le Barcon, illetve a mellette lévő Pálfalun (Dráva-Pálfalu, ma Barcs része). Járt a környéket vas,- üveg,- és csonthulladékot, bőrt gyűjtögetve. Hosszú évek szorgalmas és kitartó munkája eredményeképpen összegyűlt pénzéből 1848-ban kibérelte a Széchenyi család Barcs keleti határában fekvő belcsapusztai birtokát, melyet 1866-ban meg is vásárolt. 1888-ban halt meg. Fia, Kremzír Mór 1866-ban született Barcon. Apja halála után ő vette át a birtok irányítását. A Kremzír uradalom területe 1895-ben 1732 kat. hold volt.³⁶ Olyan mintagazdaságot hozott létre pár év alatt, amelyre a környéken nem volt példa.³⁷ Korabeli szóbeszéd szerint a Széchenyi család a birtokának eladását az akkori intézőjük tanácsolta, mivel úgy gondolta, hogy nagyon gyenge minőségűek a termőföldek ezen a birtokon, és jó üzletet kötnek, ha eladják. Miután a Széchenyiek megtudták, hogy pár év alatt a Kremzír család mintagazdaságot épített ki, azonnal elcsapták az intézőjüket a somogytarnócai uradalomból. Kremzír Mór szeszgyárat állított fel a Belcsapusztán nagymérvű építkezésekkel és beruházásokkal, s akkora

³⁵ Ujváry Imre, 1914.

³⁶ Mezőgazdasági statisztika, 1895. 1. kötet, 101.o.

³⁷ <http://www.somogyitemetkezes.hu/elodeink/nev-szerinti-lista/145>

termeléssel, hogy magáért a szeszfőzésért évenként 180 ezer forint adót fizetett. 1893-ban ő fizette Somogy megye egyenes adójának egy tizedét. 1893-ban a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara területén a legnagyobb szeszgyár tulajdonosa Kremzir Mór³⁸ volt, s a szeszipar az évi helyzetéről ő tette meg a Kamarának a hivatalos jelentést. A szesz kivitel csökkenése és az előállítási költségek megnövekedése arra készítette, hogy a szeszfinomítót is egész éven át üzemeltesse. Gyárában évente 9 ezer hl szeszt finomítottak.³⁹ A Kremzir család eredményes gazdálkodás mellett folyamatosan segítette Barcs fejlődését. Állandó támogatói voltak a Tűzoltó Egyesületnek, a színháznak, a Sport Clubnak, a Kaszinónak és különböző műkedvelő csoportoknak.

2. ábra: A Kremzir féle szeszgyár képe a 19. század végéről

Forrás: A kép témavezetőm, Dr. Kaposi Zoltán saját képgyűjteményéből származik.

A gróf Somssich család babócsai uradalma

A Somssich család az 1740-es években telepedett le Somogyban, Somssich Antal által 1741-ben donatio révén szerezte sárdi uradalmát, amely mintegy 23.000 kat. holdat tett ki. A következő generációk az apai örökség szétosztása mellett igyekezett saját szerzeményekre is szert tenni. A reformkor idejére a családi földbirtoklás tekintetében négy alapág jelent meg, amelyből témánk szempontjából egy, mégpedig az ún. öregebb grófi ág, vagy más néven babócsai grófi ág az érdekes. A 19. század elején, a napóleoni háború idején Somssich János

³⁸ A család nagy tragédiája a zsidótörvények miatt következett be. A családot vagyonától megfosztották, a családfő öngyilkos lett, az özvegyet és négy lányát koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan csak az özvegy tért vissza. Fiúk, Kremzir Pál munkaszolgálatosként vesztette életét.

³⁹ T. Mérey Klára, 1979. 45.o.

komoly katonai karriert futott be, s 1812-ben bárói, majd 1813-ban grófi címet szerzett. Egy ideig felesége birtokán, Csehországban élt, ezért itthoni Csertő központú örökségét eladta Festetics Lajosnak. Fia, Adolf örökölte anyjától Sternberket, majd annak halála után eladta, s visszaköltözött Somogyba, ahol megvette a 11.500 holdas babócsai uradalmat.⁴⁰ Apja, János 1844-ben jött vissza Somogyba, s megvásárolta az 5500 holdas bodviczai uradalmat.⁴¹ Babócsa régi mezővárosa volt a vármegyének, rajta ment keresztül hosszú időn át a Pécs-Kanizsa postaút is. Emelte a birtok értékét, hogy e vidéken nagyon hamar létrejött a vasút: a Déli Vasút Társaság már 1868-ban átadta a Barcs-Murakeresztúr vonalat, amelynek Babócsa egy nagy gyűjtőállomása lett.

A babócsai grófi ágnak is szembe kellett néznie a családtagok szaporodásából keletkezett birtokaprózódással. Az 1840-es években vásárolt két uradalom területét 1864 után I. Adolf szétosztotta négy fia között.⁴² Így keletkezett a két babócsai, a kivadári és a patosfai uradalom. Az osztozkodás eredményeképpen a Dráva menti babócsai uradalom két önálló nagybirtokot takart a 19–20. század fordulóján. Az egyik birtokosa Somssich Béla volt, aki mellette még 1100 kat. holdat birtokolt a Dráva túlsópartján is, Horvátországban. Béla grófé volt a Babócsa közepén lévő ősi kastély is. A babócsai több mint 2000 kat. hold területből kert és beltelek 25, szántóföld 1400, kaszáló 100, legelő 200, erdő 100, szőlő 9 kat. hold, a többi nádas és adó alá nem eső terület. Gazdasági és üzemrendszere 8-as és 10-es vetőforgó. Erdészetében a fűz és nyár dominálnak, 20 éves fordában tűzifa-termelésre, kosárfonásra, rőzsegát-készítésre használják ki.⁴³ A másik Dráva menti nagybirtok Béla gróf nagybátyjéé, Somssich Viktoré volt, akinek az uradalomból (Babócsán, mellette Bakházán és Rinyaújnén) mintegy 1800 kat. hold jutott. A bogaras, műkedvelő és feltaláló Viktor gróf a falu közepén egy új kastélyt emelt, Babócsán a 20. század elején 636 kat. hold földterület volt a tulajdonában.⁴⁴

A Zselicszentjakabi Apátság lakócsai uradalma

A Dráva mentén viszonylag sok egyházi tulajdonban lévő nagybirtok helyezkedett el már a középkor óta. Ezek egyike volt a Zselicszentjakabi Apátság (korábban és ma is kaposszentjakabinak hívták, ma Kaposvár város része) lakócsai uradalma, amelyhez négy szomszédos falu tartozott: Lakócsa, Potony, Szentborbás és Tótújfalu. A négy település a 19.

⁴⁰ MNL Országos Levéltár. A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii 67. kötet. 791–793.o.

⁴¹ Vasdényey Imre, 1922. 23.o.

⁴² Somssich-Szőgyény Béla, 2005. (továbbiakban Somssich-Szőgyény, 2005.) 5.o.

⁴³ Ujváry Imre, 1914.

⁴⁴ Rubinek Gyula: Magyarországi gazdacímtár. Budapest, 1911. 597.o.

század elején 11.000 magyar holdat tett ki, de mivel az említett települések aprófalvak voltak, így az úrbérrendezés után is a terület nagy része az egyház kezében maradt. A 20. század elején az egyházi birtok nagysága 6770 kat. holdat tett ki. Az uradalom külterjes gazdálkodásának fokmérőjeként a legelő (13,16 %), az erdő (34,09 %) és a földadó alá nem eső, nem termő területek (9,78 %) magas arányát lehet megemlíteni. Továbbá jelentősnek mondható az erdőterületek aránya is. Az uradalmat vizsgálva megállapítható, hogy 3783 kat. holdas - állattenyésztés szempontjából számba vehető - területein 856 számosállatot találhatunk az 1895-ös felmérés adatai alapján, és ez csak 0,23 egyedet von maga után kataszteri holdanként a megyei 0,39-el szemben.⁴⁵ Ormánsági falvakhoz hasonlóan a horvát községek egy részén is áthaladt a kelet-nyugati irányú ősi, marhahajtó út, amelyen a török utáni időkben szarvasmarha csordák helyett már inkább sertéskondák vonultak nyugat felé. Az uradalom tulajdonában három egymástól teljesen elkülönülő erdőterület volt. Lakócsa község területén terültek el az Alsó erdő és a Gerenda nevű erdőterületek. Míg a Lug elnevezésű erdő Potony és Tótújfalu határán terült el. Az erdőterületek kis részben határdombokkal, javarészből pedig árkokkal különültek el az egyéb más földterületektől. Az árkolási munkálatok a határvonalak jelzésére az 1880-as évek közepére fejeződtek be.⁴⁶

3. ábra: A lakócsai uradalom 3 erdőtagjának a kimutatása a 19. század végéről

Az erdőterület neve	Erdő" terület Erdő" terület	Harmadik terület	Összesen	Föld árát föld árát	Hármas terület	Összesen
	1000 2-tes holdakban					
Alsó Erdő	809.24	131.54	940.78		13.52	954.30
Alsó Gerenda	296.96	51.84	448.80	10.50	14.61	473.91
Lug erdő	586.50	8.35	594.85		14.23	609.08
Összesen	1792.70	191.73	1984.43	10.50	42.36	2027.29

Forrás: MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881–1945. Egyházi birtokosok. Lakócsai uradalom, 106. doboz, üzemtervi részlet

A képen az uradalom 1887. évben készített gazdálkodási üzemtervéből láthatunk egy táblázatot a már említett három erdőterülettel. A táblázatból kiolvasható, hogy az erdőterületeket három alcsoportba sorolja az üzemterv. Erdősült terület az uradalom

⁴⁵ Ander Balázs, 2006. 83. és 92.o.

⁴⁶ MNL. BML. XI. 605. Lakócsai uradalom erdészeti iratai

kezelésében 1792,70 kat. hold és nem erdősült terület pedig 191,73 kat. hold volt ebben az időszakban. Az erdőterületek legnagyobb része Lakócsa község határain belül helyezkedett el. Összesen tehát több mint 2037 kat. hold területen kellett gazdálkodnia az erdész tisztnek, aki a felettese volt annak a három erdőőrnek, akik a munkáját segítették.

A vajszlói uradalom

A Dráva menti ormánsági területeken helyezkedett el a vajszlói vallásalapítványi uradalom. Ebben a térségben a Dráva teremtetette természeti viszonyok miatt az uradalom a sohasem folytatott majorkodó gazdálkodást, sem az egymást váltó dominikána és klarissza apácák tulajdonaként, sem az 1782-ben bekövetkezett átalakítás után a Vallásalap kötelékében.⁴⁷ Az 1865. évi elkülönözés után egy évtized sem telt el, s nyilvánvalóvá lett az alapítványi uradalmakat összefogó Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban, hogy a kialakítandó nagyüzem gondjai új szervezeti formákat követelnek meg. A termelés új kerete az általános tőkehiány miatt a világi nagybirtokokéhoz hasonló nagybérleti rendszer lett. Ez volt hivatva arra, hogy a víztől, erdőtől hódított földeket is nagyüzemmé formálja.⁴⁸ Az uradalom irányítása szempontjából nagyon fontos annak kiemelése, hogy az uradalmi földbirtokok a gazdasági tisztség hatáskörébe tartoznak, az erdők ügyét azonban az Erdészeti Hivatal intézi. Ugyanakkor nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a gazdasági tisztség hatáskörébe tartozik minden uradalmi földbirtok. Az erdők ügyét ezután ugyan az Erdészeti Hivatal intézi, de a két szerv között mellérendelt viszony van. Az erdészet vezetője ugyanis csak a vallásalapítványi birtokok Pécsváradon székelő Erdőmesteri, illetve Főtiszti Hivatalának van alárendelve. A Vallásalap vajszlói erdőbirtokának nagyméretű, színes térképpel ellátott, első szakszerű üzemterve 1884-ben készült el. Megtudjuk belőle, hogy az erdő az uradalomhoz tartozó 5 község határában összesen 1925 kat. holdon terült el és négy darabra osztott területét határhalmok és árkok biztosították. Az uralkodó fafélésegei a kocsányos tölgy, gyertyán, szil, de a mélyebb helyeken mindenütt megtalálható az éger, fűz és a nyár is.⁴⁹

A bellyei főhercegi uradalom

Ha egy 19. századi térképen Vajszlótól délkeletre tekintünk, akkor kiderül, hogy a Dráva mentén Baranya megye maradék déli része lényegében két nagy uradalom területével volt

⁴⁷ Lásd: Kiss Z. Géza, 1991. 28.o.

⁴⁸ Uo. 33.o.

⁴⁹ Uo.

azonos. Az egyik a Bellye központú birtoktest, amely a Habsburg főhercegi család tulajdonában állt, a másik Schaumburg-Lippe herceg dárdai uradalma volt. Az első a baranyavári és a mohácsi, a második pedig a baranyavári, a mohácsi és a siklósi járás területén lévő települések határaiban terült el. Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a bellyei uradalom korának egyik legfejlettebb nagyüzem volt. A bellyei uradalomhoz 35, a dárdai uradalomhoz 22 település tartozott a századfordulón. Baranya megye 1900. évi összes települései számának 16%-a, a megye területének 31%-a, ill. népességének 21%-a élt ezen a területen. A szabadságharc leveretését követő időkből ebben a két uradalomban is lejátszódott a közösen használt földek elválasztása, a volt jobbágyi birtokokból paraszti gazdaságok lettek, és az uradalmak területe ezektől elkülönült. A bellyei uradalom területe az 1880-as években 109.115 kat. hold volt.⁵⁰

Egy kendergyár volt a bellyei uradalom területén, mégpedig 1876-ban egész Dunántúlon csupán ez az egyetlen kendergyár működött, amely Albertfalván épült fel 1868-ban. Az iparkamarai jelentés szerint egy 30 lóerős gőzgéppel dolgozott és 55 ezer forint értékű árut állított elő. Ebben az esztendőben 35 ezer mázsa saját termésű áztatott kender képezte a gyár nyersanyagát, amelynek feldolgozásához 20 ezer mázsa kőszénre volt szükség. A munkások egy részét a bellyei uradalom hivatalnokai és szegődményes cselédei alkották.⁵¹ Baranya egész területén összesen 17 gőzmalom működött ekkor, s ezek közül kettő a bellyei uradalom területén volt, mégpedig Albertfalván és Baranyaváron.⁵² Az ipar tehát ezen a területen is kétarcú volt: az uradalmak - elsősorban a bellyei uradalom - területén a mezőgazdaságot kiszolgáló ipari üzemek létesültek, a falvakban pedig a helyi piacot ellátó kisipari műhelyek dolgoztak.⁵³

A dárdai uradalom

Mint azt már említettük, a térség másik latifundiuma a dárdai uradalom volt. 1828-ban Dárdát Baranya megye mezővárosai között találjuk, mint az Esterházy család domíniumát. Római katolikus és görögkeleti temploma, továbbá zsinagóga állt területén. 276 ház állott benne és 1932 lakost jegyeztek fel. Közülük 1186 volt római katolikus, 537 görögkeleti, 25 protestáns és 184 izraelita.⁵⁴ A hg. Schaumburg-Lippe család az 1840-es évek első felében aktívan terjeszkedett Közép-Európa irányába. Birtokokat vásároltak Csehországban, majd

⁵⁰ Albrecht főherceg bellyei uradalmának leírása, 1883. 3.o.

⁵¹ Soproni Kereskedelemi..., 2. füz. 1254-1257. o.

⁵² Soproni Kereskedelemi..., 2. füz. 1220. o.

⁵³ T. Mérey Klára, 1989. 336.o.

⁵⁴ T. Mérey Klára, 2000. 65.o.

pedig 1842-ben Dráván túli verőczei, majd 1844-ben a Dráván inneni dárdai uradalmat vették meg, utóbbit a teljesen eladósodott gróf Esterházy Károlytól.⁵⁵ 1842-től 1917-ig a dárdai uradalom már végig a Schaumburg Lippe hercegek tulajdonában volt, három generáción keresztül őrizték birtokukat.⁵⁶ A 19–20. század fordulóján az uradalom teljes területe ekkoriban mintegy 49.000 kat. holdat tett ki. A dárdai uradalomhoz 22 település tartozott a századfordulón. Baranya megye 1900. évi összes települései számának 16%-a, a megye területének 31%-a, ill. népességének 21%-a élt ezen a területen.⁵⁷ A herceg kölcsönözte 1880-ban a magyar államnak azt a 220.000 forintot, amiből a Barcs és Terezienfeld közötti Dráva-híd megépülhetett.⁵⁸

A verőczei uradalom

Az uradalom a Dráva jobb partján, Verőcze vármegyében helyezkedett el, amely terület Szerém mellett Horvátország legfontosabb mezőgazdasági vidéke volt. Különösen kiemelkedett a megmunkált területek nagyságában, terméshozamában, megmunkálásuk módjaiban, továbbá a mezőgazdasági termelésben alkalmazott szerszámok, gépek miatt. A földművelés mellett a mezőgazdaság másik fontos ágazata az állattenyésztés (szarvasmarha tenyésztés) volt. Az uradalmak bevételei főleg az eladott gabonából és a szarvasmarhákból származott, piacai Olaszországban, Svájcban, Ausztriában és Németországban voltak. Verőcze vármegye ismert volt a hatalmas tölgyerdőségeiről is, amit különösen a 19. század második felétől kezdtek kitermelni. Ekkor ritkították meg a Drávától délre eső ősi erdőségeket, melyek Szlavóniát óvták az erős, Pannon síksági szelektől.

Három szlavón (Pozsega, Verőce és Szerém) vármegyében, 1895-ben, 23 birtoknak volt 10.000 kat. holdnál nagyobb földje, míg a többi horvát vármegyében, csak 7 ilyen birtok volt. A kisebb nagybirtokok (1000-10.000 kat. hold) száma 1896-ben Szlavóniában és Horvátországban az alábbiak szerint oszlott meg: Szlavóniában a számuk 95, Horvátország egyéb részén 84 volt. Ha áttekintjük az említett három szlavón vármegye 1895-ös statisztikai mutatóit, látni fogjuk, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok száma a következőképpen oszlott meg: Verőce vármegyében 72, Szerémben 32, Pozsegában 14 volt. A Verőce vármegyében említett 72 uradalom, 430.000 kat. hold földet rendelkezett, melyből az erdők 265.000 kat. holdat tettek ki.⁵⁹

⁵⁵ Meyer, Stefan 2005. 182–188.o.

⁵⁶ Borászati Lapok, 1917. július 8., Vasárnap, 1917. július 1.

⁵⁷ T. Mérey Klára, 1989.

⁵⁸ Főrendiházi irományok, 1878. 5. kötet, 615.o.

⁵⁹ Obad, Mladen - Obad, Bojana Bojanovic, 1998.

Az uradalmak tulajdonosainak zöme külföldi, német és magyar származású volt. A 19. század végén ezek a külföldi tulajdonosok, az uradalmak összes területének a 60%-át bírták. Ez különösen Verőce vármegyében volt jellemző, ahol 1985-ben 27 német kézen lévő nagybirtok (1.000 holdnál nagyobb) volt, míg magyar kézen 22 nagybirtok volt található Verőce és Pozsega vármegyében. Ez a 49 nagybirtok az uradalmak számának a 19 százalékát, míg összes területüknek a 47%-át képezte. A négy legnagyobb (Verőce, Valpó, Valkó, Újlak), a Duna és a Dráva folyók mentén húzódó nagybirtok is külföldiek tulajdonában volt. A Pozsegai völgyestől északkeletre (Nasice, Podgorács) és északnyugatra (Orahovica, Daruvár, Szirács és Pakrács), valamint a pozsegai tájékon lévő birtokok zöme, horvát nemeseké volt.⁶⁰

Mária Terézia királynő, 1749. augusztus 29-ei és 1750. január 23-ai adományával, a verőcei javakat, a várral, Pejácsevich III. Márk, az első szerémi főispán és rokonai, József, Henrik és Ignác kapták meg, a mitrovicai birtokaik megváltásaként, mivel azokat a katonai határőrvidékhez csatolták. A királynő Verőcét, a férfi örökösöknek mindörökre adományozta, a nőinek, 37.000 forintnyi illeték megfizetése és a meliorizáció megtérítése mellett. A Pejácsevich család Verőcét 90 évig bírta. A kastélyukat és a verőcei uradalmat, 1841-ben, 35 millió koronaért, a német Wilhelm Schaumburg-Lippe herceg vette meg.⁶¹ A hercegi család 70 évig birtokolta ezt a földet, amit 1910-ben, a Magyar Általános Hitelbank és a Drezdai Bank vett meg. Az új tulajdonosok az uradalom nagyobb részét, 54 kisebb-nagyobb birtokra felparcellázva eladogatták. A verőcei és a szlatinai javak jelentős részét 1911-ben, Draskovich Iván gróf vette meg, 43,5 millió koronaért. Az erdők nagy részét a Bródi vagyonközösségé lett, míg a puszták betelepített németeké lettek.⁶²

A ludbregi uradalom

A domínium a Dráva jobb partján helyezkedett el. Délről a Kalnik-hegység, nyugatról az Erdődyek varazsdi és a Festeticsek csáktornyai uradalmi határolták. Keleten Kaproncza város, valamint a Batthyányakhoz hasonlóan komoly hadisikereket elérő Inkey-család rászinyai birtokai feküdtek. A ludbregi uradalomhoz a 18. században 23–24 település tartozott.

Az uradalom a 18. század közepén gazdaságilag még gyenge állapotban volt, aminek egyik legfontosabb oka a szabályozatlan folyókban keresendő. Az Alpokból hatalmas vízmennyiséggel érkező, s Órtilosnál a szintén bővizű Murát is felvevő Dráva e vidékre érve

⁶⁰ Ugyanott.

⁶¹ Meyer, Stefan, 2005. 157.o.

⁶² Obad-Obad, 1998.

már lelassult, rengeteg holt ágot hozott létre, s évente egyszer-kétszer több km-es sávban elöntötte a lapos partvidékét. A szabályozatlan folyó hosszú időn át erős korlátok között tartotta a térség eltartóképességét. Jellemző, hogy még a 19. század utolsó harmadában készült összeírások szerint is az uradalom területének 8–10%-a művelésre használhatatlan föld volt.

Szükség volt a közlekedési – szállítási feltételek javítására is. Ebből a szempontból említésre érdemes, hogy a Dráván való átkelés javítására szerződést kötöttek Perlak mezővárossal. Az 1865. évi contractus szerint az uradalom és a mezőváros, amelyek a „*Dráva vizén hiányzó rendes átjárás nélkülözése által sínlődnek*”, fele-fele arányban viselve a költségeket, Perlaknál egy révátkelőt épít. Szükség volt a révre, mert addig teljesen rendezetlenül folyt az átjárás. A révet oda építették, ahonnan mind Ludbreg, mind Perlak könnyen elérhető volt. A fát a ludbregi erdőből szállították, előre meghatározott áron. Az átkelő üzemeltetését bérbe kívánták adni, a bevételen fele-fele arányban osztottak. Kikötötték azt is, hogy ha a Dráva rohanása megváltoztatná a medret, ami miatt esetleg helyre kellene állítani az építményt, az is közös költség lesz. A másik fontos előrelépést a térség vasútvonalainak kiépülése jelentette. Ebből a szempontból az uradalom nem volt rossz helyen. Egyrészt Nagykanizsa relatíve közel volt, így a Déli Vasút által megépített, a legnagyobb dél-dunántúli kereskedelmi központnak számító Batthyány-mezővároson keresztül a ludbregi domínium termékeit forgalmazhatták. Korábban már említettük, hogy ezt a vasútvonalat 1861-ben helyezték üzembe. Másrészt a magyar állam által felkarolt, s 1873-ra üzembe helyezett Buda – Fiume vonal is Ludbreg közelében haladt el, hiszen ez a vasút Kapronczán haladt keresztül a tenger felé, amely város alig 25 km-re volt Ludbregtől.⁶³

Az 1871. évi 18. tc., vagyis az ún. községi törvény bevezetése után Ludbreg községnek minősült. De a település gyorsan fejlődött, lakossága a korabeli népszámlálások alapján 1890-ben 1400, 1910-ben már 1700 fő volt. A századfordulón volt már Ludbregnek postája, táviróhivatala, postatakarékpénztára, ugyanakkor járási szolgabírói székhely volt. A ludbregi uradalmat 1896-ban két vállalkozó vette bérbe: Gayer Lajos a terület 85, míg Hild Ferenc 15%-át bérelte ki. Az 1896. évi bérleti szerződés⁵⁸ mindenképpen újdonságot jelentett a ludbregi birtokra nézve is. Ennek oka pedig a gabonatermelés és az állattartásból nyerhető jövedelem volt. Ebben az időben (az 1870-es évekhez hasonlóan) újra jelentős erdőirtásokat hajtottak végre a hitbizomány birtokain. A folyamat egyik oldala a szántók gyors növekedése: 1870-ben még csak 1714 kat. hold, 1896-ban már 2413, a világháború előtt pedig már 3475

⁶³ Kaposi Zoltán, 2013. 73.o.

kat. hold szántó volt az uradalomban. Ehhez hasonló átalakulást láthatunk ebben az időben a többi hitbizományi uradalomban is. Kapcsolódik ehhez, s magyarázza is a változásokat, hogy az 1896-ban bérbe adott 2656 kat. holdas területtel együtt járt a bérlőknek a ludbregi és a herseniczai kerületben összesen 1003 kat. holdas erdő, amit a szerződés szerint ki kellett irtani.

A folyamat másik oldala az erdőket, mint gazdálkodási lehetőséget érinti. Az uradalmi erdők a századforduló éveiben végrehajtott irtások után már csak 2143 kat. holdat foglaltak el. Ebben az időszakban Magyarországon az 1879. évi erdőtörvény szerint a hitbizományi tulajdonosoknak is üzemtervet kellett létrehozni, s azt jóváhagyatni. A hitbizományi uradalmakban el is készültek az ideiglenes, majd az 1880-as években véglegesített üzemtervek, ám ez az erdőtörvény Horvátországra nem vonatkozott, így oda csak az egy ideiglenes üzemterv készült. Míg a magyarországi uradalmakban kialakult egy minőségi erdőgazdálkodás, addig a Dráván túli területeken majd csak a 20. század elején kényszerültek arra, hogy ott is engedélyezett üzemterv szerint gazdálkodjanak. Hangsúlyozzuk, hogy az erdők értéke jóval kisebb volt, mint a mezőgazdasági termelésre alkalmas területeké, de ez így volt a többi uradalomban is. A ludbregi nagybirtokon 1885-ben az erdők becsértéke 66.041 forint, míg a többi területé 262.555 forint volt.

Az uradalom erdőségei 1903-ban összesen 2017 kat. holdat tettek ki. Területileg két egysége volt az erdőknek. Az egyik az ún. „*hegyi erdő*”, amely Ludbreg és Duka-Réka községek határában helyezkedett el (1291 hold). Ezek voltak az értékesebb, főleg gyertyánból és bükkből álló erdők. Ezt az erdei területet a duka-rékai országút kettévágta, de a magasabban fekvő, s egyben nehezebben kezelhető és kitermelhető területen voltak az értékesebb részek. Ezek a hegyi erdők az ideiglenes üzemterv szerint 40-60 éves fordára voltak osztva, a végleges üzemtervben viszont 80-100 éves fordát javasoltak. A másik erdős terület, a 786 holdas ún. „*drávai fűzesek*” a folyó mellett, főleg Hersenicza körül terült el. Az állomány ez esetben döntően fűz, éger és nyárfa volt, ezeknél a végleges terv is meghagyta a korábban javasolt 20 éves fordát. Az uradalom erdőállománya persze nemcsak piaci célokat szolgált, hiszen innen származott az a famennyiség is, amit az alkalmazottaknak fizettek konvencióként. Természetbeni juttatásként 1871-ben a tisztartó 30, a számtartó 24, az ügyvéd 15, az ispán 12, az orvos 10 öl fát kapott.⁶⁴

⁶⁴ Kaposi, Zoltán, 2013. 71–72.o.

Az egyes uradalmak leírása, bemutatása után érdemes arra is egy pillantást vetni, hogy a vizsgált Dráva menti nagybirtokok összesen mekkora területet foglaltak el, s az egyes uradalmakon belül mekkora volt az erdők aránya.⁶⁵

4. táblázat: A Dráva menti nagybirtokok terjedelme a 20. század elején

Uradalom neve	Tulajdonosa	Erdők területe (holdban)	Összes terület (holdban)	Erdők aránya (%-ban)
berzencei-csurgói	gr. Festetich Tasziló	28.437	57.433	49,5
babócsai	gr. Somssich Adolf (Béla)	2.080	107	5,1
belcsapusztai	Kremzir Mór	32	778	4,1
erdőcsokonyai	gr. Széchényi Géza	3.178	9.673	32,8
somogytarnócai	gr. Széchényi Imre	4.655	13.734	33,9
lakócsai	Zselicszentjakabi Apátság	2.222	6.768	32,8
ludbregi	hg. Batthyány Ödön	3.131	6.628	47,2
verőcei	hg. Schaumburg-Lippe Adolf	kb. 40.000	kb. 75.000	53,3
dárdai	hg. Schaumburg-Lippe Adolf	kb. 27.000	49.208	54,8
bellyei	Frigyes főherceg	kb. 50.000	101.000	49,5
vajszlói	M. kir. tud. egyetemi alap	1.925	10.200	18,9

Forrás: Rubinek Gyula, 1911.; Várady Ferenc 1896; Kaposi Zoltán 2013.; Obad–Obad 1998.; H. Pálffy Ilona 1933.

⁶⁵ Mivel egy adott időpontra minden egyes uradalomra nem állt rendelkezésre ugyanolyan jellegű forrás, ezért több forrásból kellett összeszedni az adatokat. Ehhez lásd a táblázat alatti forrásfelsorolást.

A táblázatban Somogy megye Dráva mentén elterülő uradalmainak a területi kimutatásai láthatóak. E táblázatban a témám szempontjából fontos uradalmi részadatokkal foglalkoztam, vagyis az összterülettel és az erdők méretével; az utolsó oszlopban szerepelnek az uradalmak erdőterületeinek aránya az összterülethez képest. A 20. század elejére az erdők szerepe a legnagyobb a berzencei uradalomban (49,5%). Megjegyezném, hogy az erdők ilyen magas aránya nem volt egyedülálló a Dunántúlon, hiszen például Batthyány Gusztáv herceg tulajdonában levő nagykanizsai hitbizományi birtokok esetében az 56%-os arányt érzékelhetünk. Ez az arány a 20. század elejére nagymértékben lecsökkent a szántóterületek javára.⁶⁶ A lakócsai, illetve a volt csokonyai uradalomból létrejött erdőcsokonyai és somogytarnócai uradalmaknak a profitábilis működésében fontos volt a professzionális erdőgazdálkodás. A területeik több, mint 30%-a erdőterület ebben az időszakban. Ám a többi uradalom számára nem bírtak olyan nagy jelentőséggel az erdők; főleg helyi fatermék és mellékhaszonvétel igények kielégítésére szolgáltak az erdészeti tevékenységek. Az egyértelmű az adataink alapján, hogy az uradalmak nagy tempóban számolták fel a terméketlen területeket: a nádasokat is ide számítva közel 222 holddal csökkent a település határában 1865-1895 között a nem használt terület. Mindenesre tény, hogy a négy legnagyobb uradalomban nagyon fontos volt az erdőgazdálkodás, s egyben átlagon felüli volt az erdők aránya.

VI. Az 1879. évi erdőtörvény és hatásai Magyarországon

A felvilágosodás, majd a Nyugat-Európában kibontakozó ipari forradalom nyomán Magyarországon is érlelődtek a társadalmi-gazdasági paradigmaváltás, egy polgári rendszerváltás feltételei. Ez az erdészet vonatkozásában azt jelentette, hogy az erdő, mint nyersanyag- és energiaforrás egyre inkább felértékelődött, és így mindinkább a piaci marketing tárgyává vált. Ez pedig egyre alaposabb szakértelmet kívánt meg az üzleti élet erdészeti szereplőitől. Nem véletlen tehát, hogy a XVIII–XIX. század fordulója táján több szakiskola is megkezdte működését (Liptóújfár, Kismarton, Keszthely, majd Nagyszeben). A pesti egyetemen is tanítottak erdészeti ismereteket. A legnagyobb jelentőségű és legmaradandóbb hatású intézkedés az volt, hogy I. Ferenc király döntése alapján 1808-ban Selmezbányán létrehozták az erdőmérnökképzés önálló tanintézetét, a Forstinstitutot.

⁶⁶ Kaposi Zoltán, 2012/b. 5.o.

A magyar földbirtokos társadalom haladóbban gazdálkodó és felelősen gondolkodó rétege és a már kialakulóban lévő erdészértelmiség érezte, hogy 1848 után az erdőgazdálkodást is jogi keretek között, törvényi úton szabályozni kellene. Az 1848-ban bekövetkezett változások ugyanis mind a társadalom, mind a gazdaság életében olyan jelentősek voltak, olyan évszázados gazdálkodási szokásokat változtattak meg, amelyeknek a következményei az erdőgazdálkodás kérdéseit sem hagyták érintetlenül.⁶⁷ Az 1848-as polgári forradalom legfontosabb erdészeti következménye az volt, hogy a jobbágyság megszüntetése nyomán kihasították a nagybirtokok erdeiből az úrbéres erdőket, és megalakultak az erdőbirtokossági társulatok. Mindez azonban hosszan elnyúló folyamat volt. Az átalakulás igazából az 1867-es kiegyezés után indulhatott be az erdészetben. Ennek motorja egy társadalmi szervezet: az 1866-ban alapított Országos Erdészeti Egyesület volt. Legfőbb tudatformáló eszköze pedig az 1862-ben megindított és 1873-ban az OEE tulajdonába került Erdészeti Lapok című folyóirat. Mindkét intézmény alapítása óta mindmáig létezik, működik.

Az 1867 utáni fejlődés fontosabb tényei röviden a következők. Az országgyűlés 1879-ben megalkotta az első polgári erdőtörvényt (XXXI. tv.⁶⁸), amely igyekezett az erdőket megvédeni a profithajszoló kizsákmányolással szemben, és előírta a gazdálkodást szabályozó erdőgazdasági üzemtervek bevezetését (ami ezután 1880-nal kezdődően meg is történt). A törvény az erdőbirtokosokat két csoportra osztotta. Az első csoportba tartoztak a magánbirtokosok és tőkések, azok, akiknek birtokosi jogait a törvény csak a lehető legminimálisabb mértékben érintette, illetve csak végszükség esetén korlátozta. Rájuk csak a szigorúan vett természetvédelmi törvények vonatkoznak, mint pl. a kopárok befásítása, a feltétlen erdőtalajon álló erdők újraerdősítése és a futóhomok véderdeinek az irtási tilalma, a véderdőkben folytatott legeltetés tiltása, az erdőégések megakadályozása, illetve oltása és a rovarkárok terjedésének a meggátolása. Ezek azok az általános rendelkezések, amelyek az ország valamennyi erdőbirtokosára nézve kötelezőek voltak. A második csoportba a birtokosoknak azt a csoportját osztja a törvény, akiknek a vagyoni ügyeibe az állam nagyobb beleszólást lát helyesnek. A törvényértelmezők szerint ők azok a jogi személyek, akiknek nincs joguk magának az erdőnek, mint tőkének a fogyasztására (a tőkébe bele tartozik az erdőtalaj és az élőfa készlet), hanem csak az erdővagyon kamatjára tarthatnak igényt, vagyis a folytonos pótlandó famennyiségre. Az erdőtörvény egyik legfontosabb paragrafusa, a 17. számú paragrafus tartalmazta ezeknek a jogi személyeknek a felsorolását. Idetartoznak az állam, a törvényhatóságok, a községek, az egyházi testületek és személyek, a köz- és

⁶⁷ Magyar Eszter, 2002. 319.o.

⁶⁸ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>

magánalapítványok, a hitbizományok erdei, a közbirtokossági erdők (a fogalomba belefoglaltatnak a volt úrbéreseknél az erdőilletőség rendezése során kihasított erdei is). Továbbá a bányai és más ipari vállalatok céljaira alakult részvénytársaságok erdei. Ezen erdőbirtokosok erdeit a továbbiakban rendszeres szigorú gazdasági üzemterv szerint kellett használni. Az erdészeti üzemterveket ezen jogi személyeknek saját költségükön kellett elkészíteniük 5 éven belül. Az elkészült üzemterveket a területileg illetékes Megyei Közigazgatási Bizottságnak kellett első fokon bemutatni.⁶⁹ Magyarországon 1880-tól hivatalosan 1938-ig – az 1935. évi IV. tc. életbeléptéig – az erdőkkel kapcsolatban követett gazdaságpolitikát az 1879. évi XXXI. tc., az erdőtörvény, valamint az ezt kiegészíteni hivatott 1898. évi IX. tc. határozta meg.⁷⁰

A törvény hatására jelentősen megnövekedett az igény az erdész végzettséggel rendelkező személyek iránt. A felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberek mellett nagy igény volt az alacsonyabb végzettséggel rendelkező szakemberek iránt is. Ennek az igénynek a kielégítésére 1883–1892 között kiépült az alsófokú állami erdészképzés iskolarendszere is (Ásotthalma, Temesvár-Vadászerdő, Liptóújvár, Görgényszentimre). Megszületett a magyar nyelvű erdészeti szakirodalom (mivel ez eddig túlnyomóan német nyelvű volt). Selmezbányán 1897 végén létrehozták a Királyi Magyar Erdészeti Kísérleti Állomást a szaktudomány fejlesztésére (ami ma is működik Erdészeti Tudományos Intézet néven sárvári központtal).

Miközben a szellemi szférában ez a gyors és látványos pozitív fejlődés végbement, aközben az erdőgazdálkodás gyakorlatában éppen ellentétes, negatív előjelű folyamat ment végbe. A vagyon gátlástalan használatán kívül más regulát ismerni nem akaró pénztőke a tudomány és technika vívmányait (pl. az erdei vasút) a maximális piacgazdaság rendszerét rászabadította a magyar erdőkre is. A nagy tarvágásokat csak kismértékben követte a szakszerű erdőfelújítás és erdőápolás, így azután a mai országterület lombos erdei nagymértékben leromlottak. A nemes tölgyeket és a bükköt viaszosították egyes elegyfajok (gyertyán, cser, magas kőris), s főként az úrbéres erdőkben az észak-amerikai eredetű akác; a szálerdők jó része pedig elszarjasodott. Számos kopár is keletkezett az arra amúgy is hajlamos területeken, sekély talajú hegyoldalakon.

⁶⁹ Magyar Eszter, 322-324.o.

⁷⁰ Kolossváry Szabolcsné, 1975. 49.o.

Mindazonáltal a még mindig 25–27%-os erdősültségű történelmi Magyarországon az erdőgazdaság és a produktumaira épülő faipar gyorsan fejlődő, jelentős perspektivikus nemzetgazdasági ágazatnak ígérkezett.⁷¹

Az 1879. évi erdőtörvény végrehajtásának, az erdők feletti állami felügyelet biztosításának hatékony eszközét láthatjuk az erdők nyilvántartási törzskönyvében. Mint ahogy a törzskönyv elkészítéséről szóló földművelődésügyi miniszteri utasítás is egyenes következménye a törvénynek. Rovatait úgy állították össze, hogy az oda bejegyzett adatok alapján az állam „biztos alapon teljesíthesse” a törvényben előírt felügyeleti kötelességeit és ha arra szükség volt - akár az „erdőbirtokosokkal szemben” is érvényesíthesse — a törvényben biztosított felügyeleti jogát. Bár az erdőtörvény rendelkezései a magánerdőkre nem vonatkoztak, az a tény azonban, hogy a törzskönyvben a magánkézen lévő erdők bejegyzésére is biztosítottak lehetőséget, azt a tendenciát tükrözi, hogy a lehetőségekhez képest mind nagyobb mértékben növelni kívánták az állam befolyását az erdőgazdálkodásra.

A törzskönyv négy alapvető szempontból tartalmazza az erdőkre vonatkozó adatokat. A tulajdonos nevének a feltüntetése mellett elsősorban a talaj minősége szerint megkülönböztet véderdőt, futóhomokon álló erdőt, feltétlen erdőtalajon álló erdőt és nem feltétlen erdőtalajon álló erdőt. Az állami felügyelet, ill. az erdők fenntartásának kötelessége csak ez utóbbi esetben volt vitatható. Ha ugyanis az erdő más művelési ágra is alkalmas, tehát nem feltétlenül erdőgazdálkodásra megfelelő talajon állt és magántulajdonban volt, az erdészeti hatóságok törvényes eszközzel nem akadályozhatták meg a művelési ágváltozást, vagyis az erdő kiirtását sem. A későbbi időkben a talajminőség megállapításánál is adódott lehetőség arra, hogy a tulajdonos megpróbáljon kitérni az állami beavatkozás elől, illetőleg az erdészeti hatóságok felügyeleti körükbe vonjanak magánkézen lévő erdőterületeket is.

A második összefoglaló rovat a fajok feltüntetésével mutatja az erdőterületeket a törzskönyvben. Ezeket az adatokat természetesen csak nagyvonalúan kezelhetjük, mivel - ismerve a korabeli gyakorlatot a fajok megoszlását nagy területekre átlagolva állapították meg. Az erdők faállománya változásának tendenciáját mindenesetre ezekből az adatokból is megállapíthatjuk. A törzskönyv csak három alapvető fajnevet különít el: tölgy, bükk és más lomberdő és fenyő.

A tulajdonos minősége volt a harmadik szempont, amelynek alapján elkülönítették az erdőket a törzskönyvben. Erdőfelügyeleti szempontból megkülönböztettek olyan erdőket, amelyek az erdőtörvény rendelkezései alapján rendszeres gazdasági üzemterv szerint

⁷¹<http://www.oee.hu/upload/html/201602/Magyar%20erd%C5%91k%20%20A%20magyar%20erd%C5%91gazd%C3%A1lkod%C3%A1s.pdf>

kezelendők, vagyis az 1879. évi XXXI. te. 17. §-a⁷² alá tartoznak. Ilyenek voltak az állami erdők, a törvényhatósági és városi erdők, a községi erdők, az egyházi testületek és személyek erdeje, a közalapítványi erdők, a magánalapítványi erdők, a hitbizományi erdők, valamint a közbirtokossági erdők közül azok, amelyek a volt úrbéresek tulajdonába erdőilletőség fejében jutottak, a legelőilletőség fejében, ajándékozás, vétel, csere útján, vagy más jogcímen a birtokukba került területek közül pedig azok, amelyek a véderdő szerepét töltötték be, ezeken kívül a 17. § alá tartozó egyéb közbirtokossági erdők, és végül a részvénytársulatok erdei. A tulajdonos minősége szerinti második nagy csoportba tartoznak azok az erdők, amelyeket nem kötelezték rendszeres gazdasági terv szerinti kezelésre. Ezek közé tartoztak azok a területek, amelyeket a volt úrbéresek legelőilletőséggént, ill. ajándékozás, vétel vagy csere útján szereztek, de nem minősültek véderdőknek, valamint a részvénytársulati és magán- erdők.

Végül az előbbi rovatokban felsorolt erdőket elkülönítették a kezelés szempontjából is. Megkülönböztettek olyan területeket, amelyeket állami erdőtisztek kezeltek, s amelyek nem állami alkalmazásban álló erdőtisztek kezelése alatt voltak, végül nyilvántartásba vették azokat a magánerdőket is, amelyek minden rendszeres kezelés nélkül álltak.

Már a törzskönyv összeállításából is megállapítható volt, hogy a minisztérium az erdők állományát a lehető legsokoldalúbban igyekezett feltérképeztetni. Annak biztosítására pedig, hogy lehetőleg hiteles adatok kerüljenek bejegyzésre, amely nem elhanyagolható mértékben erdészeti szempontból volt fontos - a miniszteri rendelet oly módon rendelkezett, hogy a birtokosok a törzskönyv adatait a véglegesítés előtt megtekinthették és korrigálhatták. Bárkinek jogában állt, „a saját vagy mások erdőbirtokára vonatkozó netáni észrevételeit” 30 napon belül, legkésőbb pedig az 1883-as év végéig megtenni. Egyébként a törvényhatóságok területén lévő erdőkre vonatkozó adatokat olyan formában jegyezték be a törzskönyvbe, „amint azokat a királyi erdőfelügyelőség a rendelkezésre álló adatok és eddig közvetlenül szerzett tapasztalatok alapján legjobb belátása szerint összeállította”.⁷³

Az erdők kihasználása szempontjából az üzemtervek akként vannak megállapítva, hogy a bükk-, tölgy-, cser- és gyertyánerdők műfatermelés céljából 80, 100, 120 éves, tűzifanyerés céljából 60 éves turnusokra voltak beosztva; az akácerdők 20 éves, a fenyőerdők pedig 60 éves fordákra voltak osztva; de ez a beosztás csak a nagyobb kiterjedésű erdőkre érvényes, míg a kisebb erdőbirtokok csaknem kizárólag a tűzifaszükséglet termelésére szorítkoznak.

⁷² <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>

⁷³ Takács Éva, 1978.

Az erdőtörvény (1879. 31. tc.)⁷⁴ adott alapot - a földművelési minisztérium keretében - az államerdészet szervezetének kialakítására (1880). Létrehozták a királyi erdőfelügyelőségeket, amelyek feladata volt az állami felügyelek gyakorlása az ország összes erdeiben. Egy évvel később kerültek megszervezésre a kincstári erdőgazdaságok, amelyek az állami tulajdonú erdőkben gazdálkodtak. Harmadikként a kincstári erdők üzemterveinek elkészítésére szervezték meg a királyi erdőrendezőségeket. A negyedik szervezetet az állami erdőhivatalok és ezek alárendeltjei a járási erdőgondnokságok alkották, amelyeknek feladata volt az állami kezelésbe vett erdők, a beerdősítésre kijelölt és kopár területek szakszerű kezelése.

Az erdőfelügyelőségek 1880-1884. évi adatai felhasználásával Bedő Albert által 1885-ben közzétett erdészeti statisztika szerint Magyarországon 50 vármegyében összesen 181 olyan földbirtokos volt, akiknek erdőbirtoka meghaladta a 10 ezer kat. holdat, és 51 vármegyében 191 olyan, akiknek erdőbirtoka 5-10 ezer kat. hold nagyságú volt.⁷⁵

A 19. század végére sokat változott az erdő alapvető funkciója. A század végén, a gyorsan fejlődő magyar kapitalizmus korszakában az erdő első rendű rendeltetése gazdasági jellegű volt már. Célként a törvényhozók előtt a hatalmas, a gazdasági életet fellendítő erdőkészlet kiaknázásának a lehetőségei és módzatai lebegtek. Ugyanakkor az egész erdőtörvényt áthatotta a magántulajdon szentségének a tisztelete, az erdő esetében ennek elfogadtatása.⁷⁶

VII. A Dráva menti uradalmak erdőgazdálkodási sajátosságai

7.1. Az üzemtervi munkálatok megkezdése

A 19. század második felére jelentősen felgyorsultak az erdőirtások Magyarországon. Ezek legfőbb oka a területnyerés volt a mezőgazdaság számára. Persze ez nem úgy jelenség, a 19. század elején már Nagyváthy János is érzékeltette ezt, amikor azt állapította meg, hogy „az elmúlt századnak közepén azt tartották a német országok közönségesen, hogy a fejsze kitérjen a sarló előtt mindenütt. Amellyel azt akarták mondani, hogy az erdőket ki kell irtani, és szántóföldnek fordítani. Az említett példabeszédnek erősítésére Eckhart azt mondja: a fának fogyatkozása miatt egy sem, de a kenyér szűkében sokan meghalnak. Merem mondani, hogy ha Eckhart most élne és kemény telek idején népesebb városainkat megjárna több hideg

⁷⁴ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>

⁷⁵ Bedő Albert, 1885. 505-518.

⁷⁶ Magyar Eszter, 2002. 331.o.

miatt szenvedő embert találta, mint éhhalókat: mert a magyarok is úgy gondolkodván, mint a németek, kivált a közös birtokokban általában: az uradalmakban pedig a közeli erdőket, a kímélés nélkül kiirtották sok helyen.”⁷⁷ Az erdőirtások fontos oka a kereslet volt, amely a fatermékek iránt fellépett a 19. század szinte teljes egészében, s ez kereslet ugrásszerűen megnövelte a fatermékek árát. A legnagyobb árnövekedés a különböző fafajú rönk termékeknél volt megfigyelhető. Nagy veszélyt jelentett ugyanakkor az erdőknél többnyire szakmaiatlan módon történő a gazdálkodás. Az új erdőtörvény az uradalmak gazdálkodásában ezt a három tényezőt megpróbálta szabályozni és folyamatosan kontrollálni.

Az 1879. évi XXXI. tc. rendelkezései szerint, az állami kezelés alá tartozó erdőbirtokok vezetését a kaposvári állami erdészeti hivatal látta el; a nem állami kezelés alatt levő, de kötött erdőbirtokok kezelésének ellenőrzését pedig a pécsi kerületi adófelügyelőség végezte.⁷⁸ Az új erdőtörvény teljesen új alapokra helyezte az uradalmi erdőgazdálkodás módját, hiszen egyre inkább törekedni kezdtek az uradalmi tulajdonosok a megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező szakember gárda alkalmazására. Egyrészt azért, mert az új rendelkezéseknek próbáltak megfelelni, másrészt pedig - mint már említettem - konjunktúra volt a jó minőségű fatermékek értékesítése terén Több jelentősebb faipari vállalkozás is megalakult már ekkorra az általam vizsgált területen, amelyek jelentős piacot biztosítottak az uradalmaknak. (Néhány nagyobb üzemet a későbbiekben be is fogok mutatni részletesebben.)

Az egyre nagyobb számú erdész szakember biztosította a professzionális erdőgazdálkodási módszereket. A képzett szakemberekkel megjelent egy új szemlélet is az erdők esetében. Az uradalmi erdőgazdálkodást elkezdte meghatározni a hosszútávra történő gondolkodás, vagyis elkezdtek törekedni az uradalmak a hosszú távon is fenntartható és jövedelmező erdőgazdálkodásra. Ügyelve arra, hogy a területükön meglegyen a termelési folytonosság, ami azt jelenti, hogy a tarvágott erdőterületeken nagy energiákat kezdtek el áldozni a megfelelő felújítások kialakítására, s azok folyamatos ápolására (figyelembe véve a helyi termőhelyi adottságokat és éghajlati viszonyokat). S tudva azt, hogy a jövőben ezekből a felújításokból lesznek azok az erdőterületek, amelyeken majd gazdálkodniuk kell, lehetőleg profitábilisan. Ezt hosszú távon csak úgy tudták elérni, hogy a fiatal erdőktől az idősebb állományokig szakmailag figyelemmel követték minden erdészeti haszonvételi metódust, ami egyáltalán csak befolyásolhatta az erdőállományt. Továbbá minden uradalomban megtalálható volt legalább egy erdőőr, aki folyamatosan felügyelte az erdőt, ezzel is elejét véve a különböző károsító hatásoknak, cselekményeknek.

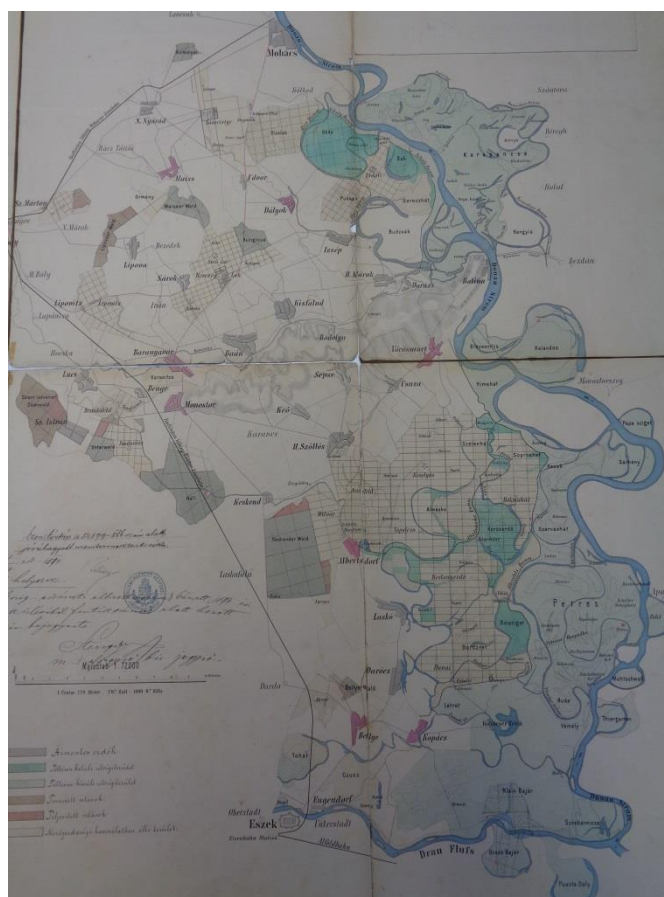
⁷⁷ Nagyváthy János, 1821. 261.o.

⁷⁸ Ujváry Imre, 1914.

Az uradalmak számára az erdőtörvény hatályba lépése után az egyik legfontosabb feladatuk a törvény által előírt üzemtervek elkészítése volt. Ezek az üzemtervek minden általam vizsgált uradalomban elkészültek az 1880-as években. Az üzemtervek mindig minden esetben 10 éves ciklusokra szóltak. Ahhoz, hogy az üzemterveket el tudják készíteni, minden uradalomban kialakítottak kisebb különálló egységként értelmezhető gazdálkodási egységeket, amelyeket erdőrészleteknek neveztek el. Mindegyik egy saját azonosítóval is rendelkezett, a könnyebb beazonosíthatóság érdekében.

Az üzemtervezési munkálatokkal párhuzamosan zajlott egy nem kevésbé fontos munka is az erdők szempontjából, mégpedig az erdők feltérképezése. Ebben az időszakban készültek el minden uradalom területén a pontos erdészeti térképek, ami nagymértékben tovább javította az erdőrészletek beazonosítását.

4. ábra: A főhercegi bellyei uradalom erdészeti átnézeti térképe

Forrás: MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891. üzemtervi részlet

A képen látható a bellyei uradalom erdészeti átnézeti térképe, amely az uradalom erdőinek üzemtervezésekor készült el. A képen láthatóak a jól elkülönülő, nagyobb egységet jelentő erdőtagok, amelyek saját nevét is feljegyezték a térkép készítői. (Ezek a kép méretéből adódóan nehezen olvashatóak.) Ezen egységeken belül láthatjuk a kisebb gazdálkodási egységeket jelentő, túlnyomó részben négyszög alakú, szabályos erdőrészleteket. Különböző színekkel ábrázolták az árvízi töltéseken belül, illetve kívül eső területeket, hiszen, ami kívülre esett, az az áradásosabb években jelentős részben víz alatt állt. Jelölték a mezőgazdasági művelésű és rétművelésű területeket is halványsárgával, illetve halványzölddel. Ábrázolták továbbá a tervezett, illetve a már teljesített erdei tisztásokat is (a teljesítetteket élénk rózsaszínnel jelölték).

Az erdőrészletekre vonatkozó üzemtervek tartalmazták a részlet termőhelyi adatait, mint például a talaj típusát, az éghajlati viszonyok leírását, a tulajdonos nevét, az erdő rendeltetését, ami leegyszerűsítve a bizonyos erdőrészlet létezésének a legfőbb célját, vagyis a hasznosítási formáját jelezte. Voltak például véderdők, amelyek valamiféle védelmi funkcióval rendelkeztek; ez lehetett akár talaj, akár folyók mellett partvédelem is. Itt a fahasználatok mellőzése volt elrendelve, tehát a fakitermelés a legtöbb esetben tiltott volt. Ez a típus elterjedt volt a Dráva közelsége miatt. Voltak vadász rendeltetésű erdők is, amelyek legfőbb célja egy jó minőségű vadállomány kialakítása, fenntartása és ezen állomány folyamatos különböző szakmai szempontok alapján történő selejtezése és vadászata volt. Az állatállomány életterének és élelmezésének a helyszínét biztosította ez a fajta erdő. Itt az erdészeti munkák háttérbe szorultak, mivel a fő gazdálkodási szempont a vadállomány fejlesztése volt. Ilyen erdők nagy területen voltak a berzencei uradalom területén. Léteztek a rövid vágásfordulós tűzifa erdők, amelyek legfőbb célja a helyi tűzifa faigények kielégítése volt. Ezeknek az erdőknek 40–60 év volt a vágásfordulója, tehát 40–60 évente lehetett újra letermelni ezeket az erdőket. Voltak úgynevezett szálaló erdők, amelyek elterjedtek voltak a vidéken, ezek legfőbb célja a magas minőségű hengeres, hosszú szálfák termesztése volt. Ezen erdőkből került ki általában a legjobb minőségi paraméterekkel rendelkező rönk alapanyag. Ezt hosszabb vágásfordulók, fordanok meghatározásával és folyamatos, kijelöléssel történő nevelő vágásokkal próbálták elérni. Itt nem volt meglepő a 80–120 éves fordan sem. Több időt adtak a szakemberek a faállomány növekedésének és próbálták meghatározni azt a vágásérettségi kort, amikor a legkifejlettebb (és még egészséges) az erdőrészletben jellemző fő fafaj, és még nem idős annyira, hogy elkezdjen romlani az állapota, mellyel jelentős értékromlás következett volna be a gazdálkodó számára. A túlkoros állományok sem jók erdészeti szempontból, hiszen azok folyamatosan évről évre veszítenek

értékükből. Nyilván ez vidékenként és fafajonként más és más kort jelent. Szálsaló erdők ezen a vidéken főleg kocsányos tölgyesek voltak, amelyekre a legnagyobb kereslet mutatkozott a vizsgált időszakban.

7.2. Haszonvételi lehetőségek

Az üzemtervek meghatározták, hogy milyen haszonvételi formákat lehetett alkalmazni az éppen következő 10 éves ciklusban. E tevékenységeket az állami szervek folyamatos kontroll alatt tartották, amúgy engedélykötelesek voltak. Az 1879. évi erdőtörvény előtt az erdőkből történő haszonvételek szabályozatlan keretek között történtek. A legfontosabb szempont azonban az akkori tulajdonosok számára is az volt, hogy a lehető legnagyobb hasznot (lehetőleg készpénzben) termelje számukra az erdőterület. Az erdőtörvény hatályba lépése után ugyanerre törekedtek az erdő tulajdonosok, csak ekkor már államilag szabályozott keretrendszerben. Az országos viszonylatban a legelterjedtebb haszonvételi formák voltak az erdei faanyag kitermelési munkálatok. Ezek legnagyobb részben tűzifa kitermelést jelentettek. „Tűzifával a kereskedés még kevésbé élénk. Legfeljebb helyben veszik azt, különösen mezővárosainkban azon lakosok, kiknek vonós marhájuk nincs.”⁷⁹ Ez a terméktípus általában az erdőterület közelében elhelyezkedő településeken lett értékesítve vagy felhasználva. A másik elterjedt terméktípus a műfa volt. Ezek általában épületfához, szerszámokhoz jelentettek alapanyagot. További feldolgozása a század első felében főleg úgynevezett deszkametsző malmokban történt.

A 19. század második feléig a makkoltatás volt az egyik legnagyobb bevételt jelentő haszonvételi forma a Dráva menti erdőségekből, hiszen ekkoriban messze földön híresek voltak a makktermő erdők. Nagyváthy János híres, halála után megjelent könyvében a következőket javasolja az erdőgazdálkodók számára: „A makkolás a Gazdának a jó esztendőben ugyan megtölti az erszényjét. A makktermesztés tehát nem utolsó gazdaság lévén, a Gazdának igyekezni kellene azon, hogy makkja bővön teremne. A hernyó és cserebogár (ha restelkedésünk miatt erőt vehet) a három esztendőre való makkolás nyereségét veszi el egyszerre. A sűrű erdők pedig annál kevesebbet teremnek. És így, ha haszon a makkból nagyobb, mint az épületfából a sűrű erdőt tanácsos (ha nem ritkán is) legalább több allékkal megszagatni. Az allék vagy vágott utak két melléke gyakran hoz makkot.”⁸⁰ Ebből a szakmai tanácsból is látszik, hogy az aktív, szakmai alapokra helyezett gazdálkodást

⁷⁹ Csorba József, 1857. 67.o.

⁸⁰ Nagyváthy János, 1821. 294.o.

javasolja az író, hogy így egy magasabb szintet érjen el a gazdálkodó. A 20. század elején Hirsch Alfréd is azt írja, hogy erdőkben különösen bővelkedett a Dráva mente vidéke. S ősidőktől fogva egyike volt az ország legnagyobb sertésenyésztést űző vidékeinek.⁸¹ A makkhullás idejére távoli vidékekről is hajtottak disznó kondákat ezekbe az erdőkbe, ahol bérleti díj fejében felhizlalhatták a disznókat. Ditz Henrik jegyzi meg az erdei makkoltatással kapcsolatban, hogy „a disznó felnevelésére az a takarmány szolgál, melyet maga keres a legelőn vagy az erdőben. A hízalás is gyakran tölgy vagy bükkmakkon történik, különösen Szlavóniában és Szerbiában. A tölgy előnye a bükkal szemben, hogy puha húst és szalonnát nevel.”⁸² A makkszezon elmúltával a kereskedők a disznókat elhajtották a legfőbb piacaik felé, később, a vasútvonalak kiépülésével már modernebb szállításra is volt lehetőség.

Egy másik haszonvételi forma volt hosszú időn át a gubacsszedés. A gubacs egy rovarok okozta képződmény a növényeken, melyek létrejönnek, hogy az illető rovarok ivadékaiknak élete a létért való küzdelemben biztosíttassék. Mindegyik gubacs belsejében egy, vagy több lárvát találunk, melyek itt, amellet hogy kész táplálékot bőségesen kapnak, védve, rejtve vannak úgy a külső befolyások, mint az ádáz ellenségek ellen; e rejtekben növekednek; itt futják meg átalakulásuk folyamatát, itt alakulnak át bábbá, teljesen kifejlett rovarrá, melyek azután, a szabadság után vágyva, szűk börtönük falát átrágnak, szárnyra.⁸³ A tudomány jelenlegi állása szerint viszont már tudjuk, hogy a gubacsok képződése nemcsak rovarok által történhet, hanem lehetnek vírusok, baktériumok, gombák is. A gubacsoknak rengeteg fajtája ismeretes, csak tölgyfáról több mint 200 különböző gubacs faj ismeretes. A gubacsnak nagy a gyanta és cseresavtartalma, ezért tinta és vérzésesillapító kenőcs előállítására, valamint szövetfestésre és cserzésre használták. Bizonyos fajtáik iránt nagy volt a külföldi kereslet is a 19. században. Magyarországról egyes években több ezer tonna tölgygubacsot szállítottak Nyugat-Európába. Ennek nagy része a szlavóniai kocsányos tölgyesekből került ki. A legkelendőbbek a kocsányos tölgy makkján fejlődő suskagubacs, és az ugyanennek a fajnak a rügyén fejlődő nagy magyar gubacs voltak.⁸⁴

A gubacsszedés jelentős további mellékjövedelmet jelentett az erdőgazdálkodóknak a Dráva melletti erdőségeikben. Csorba József is megemlíti az 1857-es művében, hogy a „gubacs igen természetes, hogy hol sok tölgyes, cserfa erdő van, ott az időjárás sok gubacsot is szül. Leginkább az izraeliták bérlik ki e termékre nézve az erdőket, hetekig őriztetik és

⁸¹ Hirsch Alfréd, 1903. 64.o.

⁸² Ditz Henrik, 1993. 174.o.

⁸³ Természettudományi Közöny 13. kötet 146. füzet (1881. október) 402.o.

⁸⁴ <http://magyarmezogazdasag.hu/amierdonken/irasok/mik-azok-gubacsok>

lassanként, amint hullanak a gubók, szedetik e nevezetes kereskedelmi cikket.”⁸⁵ Az állati bőrök kikészítése során mindig nélkülözhetetlen volt a cserzőanyag. Kezdetben a kocsányos tölgy gubacsából, a cserszömörce leveléből, fiatal hajtásából, ill, egyes fafajok (tölgy, lucfenyő, vörösfenyő, nyír) fiatal kérgéből vonták ki a csersavat. A 19. század vége felé jelentősen megnőtt a cserkéreg iránti igény Nyugat-Európában, ami által a magyar cserkéreg keresett erdei melléktermék lett. Olyannyira, hogy ebben az időben az erdőgazdálkodás céljaként rövid vágásfordulóval (20 év) kezelt cserhántásos sarjerdőket terveztek.⁸⁶ A cserzéshez szolgált további jelentős mennyiségű alapanyaggal a tölgyfák kérgének lehántása is, amely ugyancsak népszerű mellékjövedelemnek számított. Az égerfák kérgét pedig azért használták fel, hogy vörösre fessék vele a bőrt.

Az erdei legeltetést, mint haszonvételt az 1879-es erdőtörvényben meglehetősen részletesen szabályozták. Mindezt azért tették, hogy a fiatal erdőket, sarjadásokat ne legeljék le vagy ne pusztítsák el az állatok, ezzel is védték az erdőfelújításokat, amelyekre kötelezve voltak a gazdálkodók, miután tarra vágták az erdőt.

A hamuzsír a kálium-karbonát köznap neve volt egykoron, s nevét onnan kapta, hogy elsősorban fahamuból nyerték ki ekkoriban. Az oldata a bőrt sikamlóssá teszi. A fahamut régebben üveggyártásra, fehéritésre, salétromfőzésre, szappankészítésre, továbbá a berlini kék festék elkészítéséhez használták. A hamuzsír készítését csak olyan erdőkben végezték a 19. századra, ahová nem vezetett rendszeresen karbantartott szekérút és makkot sem termett. Ezek főleg olyan erdők voltak, ahol nagy mennyiségben rohadott el faanyag a megközelíthetlenség miatt amúgy is. Hamunak a legjobb fák a gyertyán, bükkfa, égerfa, nyírfa, fűzfa, kőrisfa, és a szilfa voltak. Az erdők hasznának mondták a kor emberei azt is, hogy a fák egyfajta villámhárítóként is funkcionáltak a viharok idején. Annyit jegyeztek meg ez ügyben, hogy „csak a dörgés idején alájok nem kell állani”.⁸⁷

Végezetül említsük meg a vadászatot, mint az erdővel szoros kapcsolatban álló mellékhaszonvételt. Somogy vadállománya mennyiségileg és minőségileg is a legjobb hírnévnek örvendett. Herczeg *Festetics Taszilo* berzenczei vadászterületei és vadászatai világhírűek voltak. A vármegye főurainak legnagyobb részénél a vadállomány nemcsak kímélésben és gondozásban részesül, hanem mesterségesen is tenyésztették és annyira szaporították, hogy az őszi vadászatokon egy napon 1000-2000 vad kerül terítékre. Továbbá jelentős vadászatokat rendeztek a Hohenlohe család kaszói birtokán, a dárdai és a bellyei

⁸⁵ Csorba József, 1857. 66-67.o

⁸⁶ Rumpf János, 2016. 371.o.

⁸⁷ Nagyváthy János, 1821. 295.o.

uradalomban is. Nem véletlen, hogy e vadban gazdag vidék, a hatalmas szarvasbikák kilövésének lehetősége felkeltette a vadászszenvedélyéről híres a herceg Hohenlohe Kraft Keresztély figyelmét. Vélelmezhetően egy, a szomszédos hg. Festetics-birtokon megejtett vadászat terelte figyelmét Somogyszob felé. A herceg 1909-ben kibérelte a Főkáptalan erdeinek vadászati jogát. 1912-ben pedig viszonylag gyors tárgyalások után 7 millió koronaért megvásárolta a somogyszobi uradalmat. Ezután egy vásárlás sorozatba kezdett a szomszédos uradalmak területeiből. Hogy nem egy véletlenszerű vételekről volt szó, azt az is mutatja, hogy egymással szomszédos birtokokat vásárolt, vagyis egybefüggő vadászbirodalmat akart kiépíteni. Minderre az adottságok megvoltak. Az évek alatt összevásárolt több, mint 17.000 kat.hold terület 60%-a jó adottságú erdőterület volt, amely alapot nyújtott a professzionális vadgazdálkodáshoz.⁸⁸ Az apróvad tenyésztésénél leginkább az angol fácánfélkre fektették a hangsúlyt, melyek tojásait összeszedték és kotlóstyúkokkal keltették ki. De a nyúl- és fogolyvadászat is igen élvezetes itt. Szép vízivadászatok voltak a Dráva vidékén és a Balaton mentén elterülő nádasokban, ahol a vadrécék és vadludak nagy számban keltenek és tanyáznak. Az apróvadak elszaporodását, a kímélés, gondozás és tenyésztés mellett, a dúvadak rendszeres irtása is előmozdította. Nagyvad is sok található Somogyban, nemcsak a zárt vadaskertekben, de szabad területeken is. Általában azt tartják, hogy mind a vadaskertekben elejtett dām vadak lapátjai, mind a szabad területekről származó szarvasagancsok, súlyra nézve elsőrendűek és a kiállításokon az első díjakat és kitüntetések nyerik. Szép számmal található a vaddisznó is, ámbár nagy kártételei miatt üldözik. Nagy az őzállomány is, mely az egész vármegyében, még a kisebb erdőkben is, a hol nem irtják, szép számmal fordul elő.⁸⁹

7.3. Termelés és értékesítés

Az értékesítéssel a 19. század második felében nem voltak problémái az általam vizsgált uradalmaknak, hiszen jelentős volt a kereslet az erdei termékek iránt, sőt sokszor előfordult az is, hogy még a helyi igényeket sem tudták kielégíteni, így távolabbi vidékekről kellett helybe szállítani a fát vagy az abból készült termékeket. Az uradalmak által kezelt erdők jövedelmezősége természetesen növekedett is.

⁸⁸ Hohenlohe uradalmához lásd: Kaposi Zoltán, 2016. tanulmányát.

⁸⁹ Ujvári Imre, 1914.

5. táblázat: A faárak Somogyban 1913-ban

Műfának alkalmas faanyag fafajonként	Ár(korona)/köbméter	Tűzifának alkalmas faanyag	Ár(korona)/köbméter
tölgy	20-50	keményfa: tölgy, bükk, gyertyán, cser, szil, akác	6
bükk	15		
cser	12		
szil	15	puhafa: juhar, hárs, fenyő	3,75
körte, berkenye	15		
köris. akác	20	botfa	3
hárs	12	gallyfa	2

Forrás: Ujváry Imre: 1914. adatai alapján.

A 19. század végére az uradalmak kezdtek áttérni arra, hogy a helyi lakosok számára is lassan már csak készpénzben értékesítették a tűzifát, épületfát és a szerszámfát. Előtte megszokott volt, hogy munkavégzés ellenében biztosítottak fatermékeket a parasztságnak. A nagyobb értékű tarvágásokat sok esetben lábon értékesítették az uradalmak, nem akarták maguk irányítani a kitermelés folyamatát. A vajszlói uradalomra volt a jellemző, hogy a faanyagot nem kitermelt állapotban, hanem lábon értékesítette. Ezt láthatjuk például a lakócsai uradalom működésében is, ahol saját kitermelésű tarvágásokat nem végeztek. Ezen uradalomhoz tartozó erdőkben az uralkodó fafaj a kocsányos tölgy, a köris és a gyertyán voltak. Előfordultak továbbá az éger, mezei juhar, nyár, fűz és vadkörte példányok is.⁹⁰ A lakócsai tölgy „őserdők” jelentős részét az 1880-as években szintén letermelték főleg műfa, épületfa és szerszámfa számára. Ezek az erdők a kor erdészei szerint túlkorosak voltak, s az állaguk további romlását megakadályozandó lettek kitermelve. Továbbá nagy szerepe lehetett a tarvágások időzítésében az óriási igénynek a jó minőségű tölgy anyag iránt. A jó minőségű tölgy anyag előállításához már az első üzemtervezéstől 100 éves vágásfordulókkal dolgoztak az uradalom nagy részén. A 20. század elejére a Dráva menti füzesek is gazdaságilag használhatóvá váltak, mivel a szabályozással az állandó vízborítottság megszűnt. Ezen árterületen elterülő 240 holdnyi területű erdő 95%-a fűz állománnyal rendelkezett. A

⁹⁰ MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891.

fennmaradó 5%-on többnyire foltokban szürke és fehér, egyes helyeken pedig fekete nyár fordult elő. A közös ezekben az állományokban az volt, hogy sarjadzott eredettel rendelkeztek. Ezek az árterületi erdőrészek 30 éves fordanokkal, vagyis vágásfordulókkal rendelkeztek. A cél az volt, hogy a nyarasok arányát javítsák a tűz kárára.

Az uradalom szinte teljes egészében tővön, tehát lábon értékesítette a véghasználati korú állományait nyilvános árverések útján. Az évi fatermés jelentős része ment el az uradalmi tisztek, szolgák tűzifa járandóságának kielégítésére. Érdekességgént megemlíteném, hogy a lakócsai plébános évenkénti tűzifa járandósága évenként változott, attól függően, hogy hány házaspár kötött házasságot előtte, mivel minden pár után kapott 1 ür köbméter hasábfát. Másrészt az uradalomban felmerülő épület és szerszámfa igénye is meghatározó volt. A fát az erdőből nem engedte az erdőtiszt kiszállítani egész évben csakis május és június hónapban. Ezzel is védték az utak minőségét. Továbbá ellenőrizhetőbbek voltak a szállítások. Ez az eljárás megmaradt az első világháborúig.⁹¹

Minden ilyen erdőterületet meghirdettek eladásra, majd pedig az érdeklődők licitáltak a területekre. A lábon történő értékesítés esetében a vevő oldotta meg a faanyag kitermelését, szállítását és az értékesítését. Rendszeresen vettek lábon területeket a nagyobb fűrészüzemek is. Ilyenkor csak azt a faanyagot értékesítették tovább, amelyre nem volt szükségük, a többit feldolgozták a saját gyártókapacitásukkal, s egy magasabb feldolgozottsági szinten értékesítették a termékeiket. A szállítási viszonyok tűrhetőek voltak ezen a vidéken az év nagy részében, kivételt csak a hóolvadás utáni rossz minőségű utak jelentettek, amikor is leállt a fuvarozás, mivel a nehéz közlekedési eszközökkel végleg tönkretették volna az utakat. A favágás téli munka, de a legtöbb uradalom csak nyáron engedte kiszállítani az erdőből a faanyagot, annak érdekében, hogy megóvják az úthálózatuk minőségét.

A berzencei uradalomról fennmaradt források egyértelműen azt sugallják, hogy az erdőgondnokságok a lehető legmagasabb hosszú távon is fenntartható gazdasági profitabilitás mellett a helyi tűzifa, szerszámfa és épületfa igények kielégítésére is törekedtek. Épületfából, főleg magashegyi fenyőből, amúgy is a stájer hegyek erdeire voltak utalva. Az egyes uradalmak között is volt fakeskedelem.⁹² Számos esetben olvastam olyat, hogy az uradalom nem kért készpénzt a termékéért a helyi lakosoktól, hanem ellenértékként a munkájukat vették igénybe. Persze a vizsgált időszakban több évben is előfordult, hogy bizonyos termék típusokból nem volt képes kielégíteni a helyi keresletet sem. Például nem volt elég tűzifa

⁹¹ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Egyházi birtokosok, Lakócsai uradalom, 106. doboz

⁹² Magyar Eszter, 2003. 11-15. o.

kitermelve az uradalom birtokain. Ilyenkor a helyieknek máshol kellett beszerezniük a kívánt termékeket. Ezek az esetek a 20. század elején gyakrabban előfordultak, amikor is az erdőállományban túlnyomó részben fiatalabb faállományok voltak, s ezekből kisebb mértékben tudtak csak fahasználatokat végezni. Ebben az időszakban jelentősen lecsökkent a mûfa (rönk), a dongafa és a szerszámfa éves kihozatali aránya és mennyisége a fiatal állományoknak köszönhetően, amikből ezeket a termékeket érthető korosztályi, minőségi okokból nem lehetett kitermelni. A legfőbb oka az erdőállomány elfiatalosodásának az 1880-as évekbeli tarvágásokra vezethető vissza. Ekkoriban az erdőterület túlnyomó részét értékes, többnyire túlkoros, főleg kocsányos tölgy faállomány alkotta, mely faállomány „a kormány engedélyével egyszerre használtatott ki”.⁹³ Ezeket a véghasználatokat lábon értékesítette az uradalom, ami annyit jelentett, hogy a kitermelést és a faanyag elszállítását is a vásárló végezte. 1886. évben kötötték meg ezt az ominózus szerződést a Kroatische Escomptbank és G. Pongrácz kereskedő céggel.⁹⁴ A későbbiekben lábon történő értékesítés az általam vizsgált korszakban nem volt jellemző. Inkább saját maguk irányították a termeléseket és az egyéb fahasználatokat, s utána értékesítették a termékeket. Ez az óriási tarvágás sorozat azonban nem volt egyedüli ebben az időszakban, hiszen ekkoriban vágták tarra a Dráva menti területeken a legtöbb öreg, jó adottságokkal rendelkező kocsányos tölgyes erdőt. Óriási fellendülés volt megfigyelhető a kocsányos tölgy fűrész áru termékek piacán, ami azt is jelentette, hogy hatalmas kereslet is fellépett ezzel párhuzamosan a különböző minőségi osztályú tölgy rönkök iránt.

Az uradalom területén a kitermelések után tuskóírtás következett, mely után mezőgazdasági területként használták a véghasználati területeket legalább négy évig. S azután legnagyobb részben kocsányos tölgy és cser makkvetés és csemeteültetés útján, részben a futóhomok jellegű területeken erdei és fekete fenyő csemeteültetés útján újították fel. A felújítás a homokos részeken azonban nem volt sikeresnek mondható, mivel ezek nagy része a 20. század elejére erdei tisztás lett. Egy további módszer volt az felújítások ápolásánál, hogy a sorközökben a felújítás megkezdésétől számított második évig részes művelésben engedtek különböző kapásnövényeket termelni, ezzel is arra törekedtek az erdészek, hogy visszaszorítsák a szedret és a csalánt, mint a csemetére veszélyt jelentő növényeket. További már általam említett törekvésük volt a felújítások fafajainak elegyesítése. Ezt többek között tölgy főfafajú állományoknál úgy végezték el, hogy a felújítások egy részében minden

⁹³ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 133. doboz, üzemtervek értékelése alapján

⁹⁴ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 133. doboz, adásvételi szerződés leírása

negyedik sort üresen hagytak, tehát nem vetettek és ültettek bele semmit. Majd a harmadik évben például gyertyán csemetéket ültettek bele. Ezzel a módszerrel vegyítették különböző arányokban a tölgyet, s létrehoztak esetenként egy úgynevezett második korona szintet is, ha az volt a cél.

Az erdészeti gyakorlatban tehát a kocsányos tölgy dominált, amelyet az I. világháborúig 80 éves fordában, utána 100-120 éves fordában termeltek le. Az erdők legtöbbször üzemmodjukat tekintve szálaló erdő volt, de előfordultak kisebb nagyobb vadászati üzemmodban működő erdőterületek is. A szálaló üzemmód megfelelt a jó termőhelyi adottságokkal rendelkező uradalomnak, s így magas minőségű és jelentős értéket előállító termelési rendszer működhetett, ahol az optimális korban történő előre megtervezett munkálatokat részesítették előnyben. A vadászati üzemmód pedig a világhíres vadászati ágazatukat alapozta meg, s támogatta. Ez az üzemmód a vadtenyésztést segíti elő a szabályrendszerével. Például engedi az erdei tisztásokon való mezőgazdasági termelést, amelyek vadföldekként, tehát a vadállomány élelmezése céljából művelhetik. Ezzel is befolyásolva, fejlesztve a vadállományt. Elmondható tehát az uradalom erdészeti működéséről, hogy folyamatosan törekedett a több lábon történő gazdaságos működésre, a lehető legmagasabb szakmai felkészültség mellett.

A vajszlói uradalomban az évi fahozam egy jelentéktelen részét szerszám- és tűzifaként az uradalom maga használta fel, nagyobb részét azonban az 1850-es évektől a század végéig szálanként és tövön, lábon értékesítette. A mellékjövedelmek között a századfordulóig jelentős szerepet kapott a tisztások legeltetése, a makkoltatás, és a lapályok sásos fűvének kaszálata. Szigorú miniszteri utasítás értelmében azonban az erdők megújítása érdekében a vágásterületeken a kihasználás megkezdése előtt legalább 5 évig, a vágás befejezése után pedig legalább 20 évig tilos a legeltetés és a makkoltatás. A tilalomra az 1879. évi erdészeti törvény XXI. tc. 7. paragrafusa értelmében jól látható táblák figyelmeztettek.⁹⁵

7.4. Erdősítések

Nagyon fontos feladat volt az erdőfelújítás. A magántulajdonban lévő erdőknél a felújítás leginkább csak sarjadzással történt az 1879. évi erdőtörvény előtt. Kevés helyen gondoltak a rendszeres felújításra, s épp ezért a magánkézen levő erdők a rendszertelenség képét nyújtották. Azonban ez fokozatosan megváltozott az 1890-es évekre. Egyre nagyobb

⁹⁵ Kiss Z. Géza, 1991. 60.o.

hangsúlyt fektettek a megfelelő kivitelezésű felújításokra. A vágások pótlása leginkább alátélepítésekkel történt, amelyre a kocsánytalan tölgymakk a legkedveltebb; de használták a kocsányos tölgy- és csermakkot is. A 19. század végére egyre nagyobb arányban végeztek felújításokat csemetével. Az erdei tisztások és vágások hézagainak pótlására facsemetéket használtak, amelyeket a csemetekertekben állítottak elő. Minden nagyobb erdőbirtoknak megvolt a maga csemetekertje, a községi és egyéb állami kezelés alatt levő erdők részére pedig az államerdészeti hivatal kaposvári csemetekertjében állítottak elő erdei csemetéket, melyekből évenként kb. 3 millió csemetét osztottak ki ingyen. A lakócsai uradalomban az erdőfelújítások kis részben természetes, nagyobb részt mesterséges úton történtek. Itt is alkalmazták azt a módszert, amikor is a tarvágott területen 2-4 évig mezőgazdasági művelést folytattak. Majd pedig elkezdték a felújításokat párhuzamos sorokba történő ültetéssel vagy vetéssel. A sorközőket pedig a sorokban levő újulatok összezáródásáig folyamatosan ápolták, hogy a gyomnövények ne erősödjenek túlságosan meg. Az árterületi erdőkben vegyesen tő és gyökér sarjak nyerésére és megfelelő ápolására törekedtek. A csemeték megtermelésére nagy hangsúlyt fektettek a saját csemetekertek létrehozásával. A vajszlói uradalomban az erdők megújítása főként természetes úton történt. Mesterséges beavatkozásra csak tisztások beültetésénél és hézagos fiatalosok pótlásánál került sor. Természetes felújítás esetén az első ötévi vágásterületen vágási tilalmat rendeltek el. Az első évben kivágták a gyertyánokat és a munkát akadályozó cserjéket, a következő évtől azután az évi ütemezésnek megfelelően tarvágást alkalmaztak.⁹⁶

⁹⁶ Ugyanott, 59.o.

5. ábra: A lakócsai uradalom kitermelt fatömegei 1887-1923 között

Időszak	Kitermelt fatömeg						Mennyiség
	I. vágások		II. vágások		Összesen		
	rész. gazdasági területén						
	terület	fatömeg	terület	fatömeg	terület	fatömeg	
	<u>Fő-használatok</u>						
1887-1896	244,93	8.768	295,18	20.795	540,11	29.563	
1897-1906			255,92	44.412	255,92	44.412	
1907-1916			10,02	1.786	10,02	1.786	előző: 8328,00 k.
1917-1923	948,79	27.080	197,48	21.264	1146,27	78.744	
Összesen:	1293,72	65.848	738,15	88.657	2031,87	154.505	
	<u>Előhasználatok</u>						
1887-1896			32,01	363	32,01	363	
1897-1906	197,33	9357	50,49	11.069	247,82	20.426	
1907-1916			40,19	442,82	40,19	442,82	előző: 27714,00 k.
1917-1923	438,30 417,87	19712	40,19 44,31 40,19	24.944	478,49	44.656	
Összesen:	1052,16	29069	1620,68	47.768	2674,24	76.637	
	<u>Összesítés</u>						
Főhasználat	1293,72	65.848	738,15	88.657	2031,87	154.505	
Előhasználat	1052,16	29.069	1620,68	47.768	2674,24	76.637	
Fő-össz.		94.917		136.425		231.142	

Forrás: MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Egyházi birtokosok, lakócsai uradalom, 106. doboz, üzemtervez összesítése

A táblázatból azt láthatják, hogy a lakócsai uradalom mekkora mennyiségű faanyagot termelt ki 1887 és 1923 között. A táblázat külön foglalkozik a fő és az előhasználatokkal. Ezeket fontos különbszedni, mivel a főhasználatok a tarvágásokat jelölik, a területük méretét s az azokból kitermelt mennyiségeket. Az előhasználatok pedig az egyéb típusú erdészeti munkákat jelölik gyűjtő fogalommal. Ilyenek lehetnek a különböző nevelő célzatú haszonvételi formák, mint például a tisztítások, a törzskiválasztó gyérítések vagy a növedékfokozó gyérítések, amelyek a lehető legjobb faállomány kialakítására törekszenek az erdő élettartama alatt. Főhasználattal, tehát tarvágással az uradalom 2031,87 hold erdőterületen élt a meghatározott periódusban, melyből összesen 154.505 köbméter faanyagot termelt ki. Az előhaszonvételi formákkal pedig 2674 holdon 76.637 köbmétert termelt ki. Ezeket összegezve megkapjuk azt a mennyiséget, amelyet az uradalom az erdészeti tevékenységével összesen megtermelt a 36 év alatt. Ez a mennyiség 231.141 köbméter volt.

Ez egy tekintélyes mennyiség mindenképpen, hiszen azt jelenti, hogy évente átlagosan 6698 köbméter faanyagot állított elő az uradalom.⁹⁷

7.5. Az uradalmi erdészetek irányítása

A több ezer holdas uradalmak irányítását nagyjából hasonlóan szervezték meg. A Festeticsek berzencei uradalmában az erdőterületek sok kisebb erdőrészből álltak, amelyek három gazdálkodási egységbe voltak felosztva az 1880-as évektől. Ezeket az egységeket erdőgondnokságoknak nevezték. A három központ Csurgón, Háromfa-Agaréven és Taranyban volt található. Mindegyik gondnokság élén egy okleveles erdőtiszt állt. Ők biztosították a gazdálkodás magas szintű szakmaiságát. Alájuk tartozott 1-1 szakvizsgával rendelkező erdőőr és 2-5 vizsgával nem rendelkező erdőőr is, aki a terepen történő operatív munkálatokért feleltek. Továbbá az erdőterületek folyamatos őrzéséért, amely kiterjedt az illegális fakitermelések és mellékhaszonvételek megakadályozására és felderítésére. Ilyen mellékhaszonvételek lehettek például az illegális legeltetés, makkoltatás, gombaszedés, vadászat. A feladataik közé tartozott a határjelölő és a különböző tiltásokat jelölő műtárgyak elhelyezése és folyamatos karbantartása is. Legeltetési tilalom esetén a tilalmi jeleket a csapások, a szomszédos legelők és egyéb mezőgazdasági területek határán kellett elhelyezniük. A fiatal erdők esetében holt sövényeket is alkalmaztak annak érdekében, hogy megakadályozzák az állatok fiatalos erdőterületekre történő belépését. Ezeken felül fontos volt a szerepük az erdőkre nagy veszélyt jelentő tüzesetek megakadályozásában is, hiszen káros gyújtogatások is előfordultak.⁹⁸ Ennek a három erdőgondnokságnak a következő gazdálkodási szintje az erdőrészszerkezet szintje volt, amelyek egy-egy földrajzilag jól elkülönül egységet képeztek. Az erdőtagokon belül megkülönböztettek erdőrészszerkezeteket is. Az erdőtagok szinte minden esetben el voltak teljesen határolva egymástól. Minden tag környezetétől független egység, a kerete a vágások vezetésére alkalmas keretül szolgált. Ez az elhatárolás történhetett utakkal, nyiladékokkal, árkokkal és határjelölő karókkal vagy oszlopokkal is. Az egy tagba foglalt erdőterületek kiterjedése 30 és 80 hold között változott. Mind az erdőrészszerkezetek, mind pedig az erdőtagok rendelkeztek saját azonosítóval is, amelyek az erdészeti térképeken is szerepeltek. A területek pontos beazonosíthatósága volt az alapja a

⁹⁷ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Egyházi birtokosok, lakócsai uradalom, 106. doboz, üzemtervek összesítése

⁹⁸ Lukács Gábor, 2009.

professzionális erdőgazdálkodásnak.⁹⁹ De nemcsak Berzencén és Lakócsán láthatunk efféle törekvéseket; forrásaink egyértelműen arra utalnak, hogy a vajszlói uradalomban is a gazdaság vezetői is arra törekedtek, hogy az akkor még gazdag erdőket „erdőgazdasággá” változtassák.

A 19. század végére az országban máshol is törekedtek ilyen magas szintű szakmai alapokon nyugvó erdőművelésre. Példának okáért a század első felében Tihanyi Apátság uradalmában még előfordulhatott, hogy az új fővadászt, kinevezésekor azzal bízták meg, hogy készítse el az erdők rendezési tervét. Azonban a század végére már egy kiforrott körzetesített szakmai alapokon működő erdőgazdálkodás folyt az uradalomban, ahol az egyik legjelentősebb ágazat volt az erdészet. Ekkorra a szakszemélyzeti hierarchia a következőképpen nézett ki: erdőmester, főerdőmérnök, erdőmérnök, helyettes erdőmérnök, erdőőr, segéderdőőr. Ez a rövid példa is jól mutatja a szakma fejlődését ebben az időszakban.¹⁰⁰

VIII. Faipar a Dráva mentén

A Dráva mente erdőségei, valamint a folyó adta szállítási lehetőségek miatt ebben a térségben mindig is volt jelentősebb méretű faipari kapacitás. Mint azt már korábban említettük, a fa univerzális termék volt, vagyis a feldolgozása mind az uradalmaknak, mind a térség lakosságnak fontos volt. A 19. századi gazdaságfejlesztés, a majorsági üzem bővítése magával hozta az építőanyag iránti kereslet növekedését, így nem véletlen, hogy az uradalmak igyekeztek saját faipari üzemeket kialakítani. ennek kezdeti formája az őrlőmalmokhoz kapcsolt deszkametszők voltak. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a malom gabonaőrlő kapacitására éppen nem volt szükség, s volt megfelelő mennyiségű felduzzasztott víz a malomcsatornában, akkor a vízzel a deszkametszőt hajtották meg. A technikai fejlődéssel aztán persze sok minden megváltozott, s a dualizmus korában már nemcsak vízimalmok és deszkametszők, hanem gőzipari berendezések terjedtek gyorsan. Ehhez viszont vállalkozókra volt szükség. A dualizmus korában Dráva mente térségében több, országos léptékben is jelentős faipari üzem jött létre. A faipar viszont egyáltalán nem korlátozódott az uradalmakra. Így például a nagyon gyorsan fejlődő Barcson 1882 júniusában jegyezték be az Eugén Smith és Társa betéti társaságot, mint barcsi fakereskedő és fafűrész-tulajdonost. Két évvel később a

⁹⁹ MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 134. doboz, részletes üzemterv

¹⁰⁰ Fülöp Éva Mária, 1987. 325.o. és 334. o.

barcsi Dráva-híd megnyitását követően a francia Societé d'improation de Chene Párizs központú cég létesített fióktelepet.¹⁰¹ Egy másik vállalkozás volt a pécsi Engel Adolf-féle parkettagyár létrehozása.¹⁰² A továbbiakban a Dráva mente uradalmainak faipari üzemei közül dolgozatunkban a legjelentősebbet mutatjuk be, azzal a megjegyzéssel, hogy emellett mindegyik uradalomban volt valamilyen faipari üzem.

Amiről szó van, az a korban Közép-Európában legnagyobb faipari gyár volt a Dráva szlavóniai oldalán, Beliscsén.¹⁰³ Létrehozója Gutmann Simon Henrik. Gutmann 1806-ban született Gelsén, ahol apja bérlő volt. 25 éves korában költözött Kanizsára, ahol raktárosi állást vállalt egy módos nyerstermény-kereskedőnél (Strasser Lázárnál). Főnöke mellett nemcsak a közvetítőkereskedelem fortélyait tanulta meg, és nemcsak a kiskanizsai és a környező horvát falvak parasztfuvarosait, „Krobotenfahrer”-jeit ismerhette meg (Szlavóniában az utóbbiakkal vásároltatták fel és szállították a nyersterményt és pálinkát), hanem a kereskedő szakma minden sajátos elemét. 1836-ban önálló kereskedést is nyitott, ám ez az első években még csak gyengén jövedelmezett. Főnöke halála után felségül vette annak lányát (Strasser Annát), s egyre szélesebb tevékenységbe fogott, a hozományként kapott tőkével és egy olcsó haszonbérlettel megszilárdította anyagi helyzetét. Üzletkötései érdekében sokat utazott: elsősorban a Dunántúlon és Szlavóniában, de Erdélyben, Ausztriában és Stájerországban is. Közben gyümölcsöző gazdasági és társadalmi kapcsolatokat teremtett, széles látókörre és jó emberismeretre tett szert.¹⁰⁴ Volt érzéke a lehetőségek felismeréséhez és bátorsága vagyonát kockázatos befektetésekkel is gyarapítani.

¹⁰¹ T. Mérey Klára, 2007. 119-172. o.

¹⁰² Az Engel-családra lásd: Jánosi Engel, 2008.

¹⁰³ Beliscse a korabeli megnevezése volt, de előfordult a forrásokban Belisce és Belistye néven is.

¹⁰⁴ Kerecsényi Edit, 1979. 151.o.

6. ábra: Gutmann S. Henrik (1806-1890)

Forrás: Dr. Kaposi Zoltán saját képgyűjteményéből

Gutmann lehetőségeit az 1850-es években meginduló vasútépítkezések és a faipari termékek iránti kereslet szélesedése bővítette. 1856 körül indultak meg a Budapest - Nagykanizsa és a Nagykanizsa - Pragerhof vasútvonal építésének előkészületei, amit 1861-ben adtak át. A vasúti talpfa, a hajó- és épületfa, illetve a hordódonga iránti fokozódó érdeklődés arra ösztönözte Gutmannt, hogy áttérjen a terménykereskedelemtől a faiparra. A tervbe vett vasútvonalak közelében, főleg Szlavóniában alacsony áron vágásérett tölgyerdőket vásárolt, s a kitermelt faanyagot gondos műszaki osztályozás után feldolgoztatta. 1860 körül Kanizsán létesített a vasútállomás közelében egy terjedelmes famegmunkáló telepet, melyhez később iparvágány is csatlakozott. Gutmann Henrik fiait az üzleti életre nevelte, mégpedig oly céllal és előrelátással, hogy egykor önállósulván - üzleti kapcsolataik révén - a cég tekintélyét és vagyonát minél jobban növelhessék. A talpfa-termelés mellett híres volt Gutmann Henrik a hordógyártás terén elért eredményeiről is. Ezek közül kiemeljük az 1878. évi párizsi világkiállításon bemutatott 1200 akós óriáshordót, az aranyérem mellé Gutmann Henrik megkapta a francia Becsületrend Lovagkeresztjét is.¹⁰⁵ Hazai tekintélye is egyre növekedett, számos társadalmi és jótékony szervezetnek volt fundálója vagy elnöke. 1869-ben magyar nemességet kapott.¹⁰⁶

Gutmann Henrik legjelentősebb, egyben legmaradandóbb vállalkozása, a Dráva szlavóniai oldalán, Beliscse településen lévő fafeldolgozó üzem, melyet 1884. évben alapított. Ő kezdte el, de 1890. évi halála után fiai fejlesztették európai hírűvé az üzemet. E nagyszabású tőkés

¹⁰⁵ Zalai Közlöny, 1878. október 27.

¹⁰⁶ Zalai Közlöny, 1870. január 8.

vállalkozásra az 1881. évi 44. törvénycikk - mely 15 évi adómentességet biztosított a gyáripar fejlesztői és az új iparágak meghonosítói számára, főleg a nemzetiségi vidékeken – is inspirálta Gutmannt. A telep helyét nagyszerűen választották ki: Verőcze megyében, a Dráva hajózható szakasza és a vasútvonalak közelében létesítették.¹⁰⁷ A korabeli Pallas Lexikon így jellemezte a céget: „Itt van a kontinens egyik legnagyobb ipartelepe, a Gutmann Vilmos és Alfréd cég fafűrészelő- és tanningyára. A B.-i telep, mely a még 8 évvel ezelőtt terméketlen talajon mintegy varázsütésre keletkezett, a legfényesebben sikerült amerikai telepítésekre emlékeztet. Maguk a telepítvények egész várost alkotnak, templommal, iskolával, szállóval, a munkások hosszú soraival, posta- és távíróhivatallal a két nagy vasúti állomással. Az itteni fűrészgyár a tölgyfaiparban Európa legnagyobb telepe. A Dráva partján van a rakodó, ahol a többnyire Angliába, Franciaországba és Belgiumba szánt fát a vontatóhajókra rakják. A tanningyár termékeit többnyire külföldre szállítják; vele kapcsolatban hordógyár és faaprítókészülék is van. A telephez a faanyagot egy 142 km hosszú iparvasút szállítja Szlavóniának, most a Majláth-család birtokát képező (előbb Prandau-féle) Európában szinte páratlan őserdeiből.”¹⁰⁸

A Gutmann- fivérek az üzemet ezután is szinte évről évre bővítették. Méreteire jellemző, hogy a 19–20. század fordulóján már 3000 munkást foglalkoztatott, és 180, összesen 1600 lóerejű famegmunkáló gépet, valamint 20 gőzkazánt üzemeltetett. 200 km hosszú iparvasúton 800 vasúti kocsit és 9 mozdonyt szállította a kitermelt fát a környező erdőkből az üzembe.¹⁰⁹ Ahhoz, hogy az üzem nyersanyagának utánpótlása biztosított legyen, hatalmas birtokokat vásároltak döntően a valpói Prandau bárótól a Dráva mentén,¹¹⁰ így végül is saját erdősegeik fáját dolgozhatták föl. Vocinban 49.000 hold, Orahovicán 23.000 hold erdőt vettek,¹¹¹ egy későbbi adat szerint birtokaik mérete már meghaladta a 100.000 holdat,¹¹² ami egyben azt jelenti, hogy Gutmann-család hatalmas Dráva menti uradalom birtokába kerültek, s alig volt nagyobb birtokos náluk a szlavóniai területen.

¹⁰⁷ Kerecsényi Edit, 1979. 147–158.o.

¹⁰⁸ Pallas Lexikon III. köt. 44. 1. Gustav Hillebrand von Prandauschen Valpovo und D. Miholjac; 1885. „Economie Verwaltung”.

¹⁰⁹ Zala, 1896, szept. 24., Zala, 1905. okt. 27.

¹¹⁰ Obad-Obad, 1998.

¹¹¹ Kerecsényi Edit, 1979. 157.o.

¹¹² Huszadik Század 1932. július. Lásd: „Róza báróné halálára” című cikket.

7. ábra: A Beliscsei fűrészüzem

Forrás: Dr. Kaposi Zoltán képgyűjteményéből

Az első világháború után Beliscse és vele a Gutmann-üzem a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. 1918-ban a céget részvénytársasággá szervezték át. A tulajdonosok csak úgy tarthatták meg az üzemet, ha ott is élnek, ezért a Gutmannok maradtak Beliscsén. A városka közepén egy ma is meglévő, impozáns palotát építettek. Az 1920-as évek végén a vállalat tulajdonát egy gőzfűrésztelep, parkettgyár, tanningyár, falepárolótelep, hordógyár, gépjavító, vagongyár, vasöntöde, kőbányák, 600 kat. hold halastó, 49.000 kat. hold erdőállomány, valamint 150 km pályahosszúságú iparvasút képezte. Nyeresége 1928. szeptember 30-án 3.759.629 dinárt tett ki.¹¹³ A világgazdasági válság alatt nagykanizsai központjukat felszámolták.¹¹⁴

IX. Összegzés

Az erdő minden korban fontos volt az ember számára, így az általam vizsgált időszakban is, amikor a kor emberének meg kellett élnie és meg kellett szoknia az évszázados hagyományokon alapuló erdei haszonvételi lehetőségek folyamatos beszűkülését. A Dráva

¹¹³ A Nagy Magyar Compass 1929. 389.o.

¹¹⁴ Kaposi Zoltán, 2014.

mentén elterülő hatalmas kiterjedésű „őserdők”, amelyek főleg kocsányos tölgyesek voltak, országos viszonylatban is rendkívüli alapot biztosítottak a 19. század végére a professzionális erdőgazdálkodás elterjedésére és helyzetének megerősödésére az ezen a vidéken elterülő uradalmak körében. Továbbá fontos bázisát adták a faanyag tovább feldolgozását jelentő modern, a nemzetközi piacokon is helytálló faipar kifejlődéséhez. Az uradalmak fenntartható és profitábilis erdészeti tevékenységének a működéséhez kijelenthető, hogy a nagyüzemek számára az egyéb haszonvételi formák is fontosak voltak. Igen változatos a felmerülő haszonvételi formák listája, amelyek nagyban függtek az uradalom adottságaitól és a haszonvételek kiaknázására irányuló hozzáállásától. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy az 1879. évi erdőtörvény jelentős minőségi javulást eredményezett hosszabb távon az erdőállományokban és az uradalmak gazdálkodásában. Az esztelen, azonnali pénzszerzést célzó erdőirtásoknak akartak gátat szabni, és arra törekedtek, hogy egy minőségileg magasabb szintre emeljék a hazai erdőgazdálkodási gyakorlatot. Ezért hozták létre az erdőfelügyelőségek hálózatát, amely a folyamatos ellenőrzések, engedélykiadások és esetleges büntetések útján próbálta meg befolyásolni a törvény hatálya alá eső gazdálkodókat. A törvény hatására elindult egy új és pozitív folyamat, s a század végére kialakult a kor modern erdőgazdálkodása az uradalmak majdnem mindegyikében. Ahol nem történtek jelentős változások ebbe az irányba az főleg annak volt köszönhető, hogy nem voltak nagy arányban vagy nagyértékben erdőterületek az uradalom birtokában. A 19. század utolsó évtizedeiben a jó minőségű, nagy értéket képviselő erdőknek köszönhetően nagy számban települtek ide vagy jöttek létre helyi kezdeményezésre faipari vállalkozások. Az iparág fellendülése piaci konjunktúrát idézett elő a fatermékek keresleti oldalán ebben a térségben. Az elmondottakból kitűnik, hogy a kedvező külső folyamatoknak jelentős hatása volt a helyi gazdálkodásra, aminek eredményeképpen a Dráva mente térségében az erdők állományának aránya a többi művelési ághoz képest, csak úgy, mint az ország más területein rövid idő alatt alaposan lecsökkent a 20. század elejére. Ez főleg a szántóföldek javára történt ezen a vidéken is. Az első világháború után kezdett el ismét növekedni az erdőterületek aránya az új országhatárokon belül, mivel a legjelentősebb erdészeti potenciállal rendelkező vidékeket a békeszerződés elcsatolta, s az ország importra szorult fatermékekből. Erre az új helyzetre volt a válasz az erdőtelepítések ösztönzése, annak érdekében, hogy legalább önellátóvá váljon az ország faanyagok tekintetében.

SZAKIRODALOM ÉS EGYÉB FORRÁSOK

Hivatkozott szakirodalom

A Nagy Magyar Compass 1929. A Gyáriparosok Országos Szövetségének Közleményei.

Albrecht főherceg bellyei uradalmának leírása. Bécs, 1883.

Ander Balázs: Adatok az egyházi nagybirtok történetéhez a Barcsi járás horvát falvaiban a 19–20. század fordulóján. Gyökerek. A Dráva Múzeum tanulmánykötete. Barcs 2006.

Bedő Albert: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Budapest, 1885.

Benda Gyula: Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767–1867. Budapest, 1973.

Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest, 1857.

Cholnoky Jenő: Somogy vármegye természeti viszonyai. In: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy (Szerk.: Csánki Dezső). Budapest, 1914. 1–18.

Cseh Valentin: Ormándlak krónikája. Zalaegerszeg, 2012.

Ditz, Heinrich: A magyar mezőgazdaság. Népgazdasági tudósítás a kir. bajor Közmunka és Kereskedelmi Államminisztérium részére 1867. (Szerk.: Kádár Imre) Budapest, 1993.

Erdősi Ferenc: A Dél-Dunántúl közlekedési hálózatának kialakulása és szerepe a terület régióvá válásában. In: Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék regionális tudományos tanácskozása. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, 1978.

Fülöp Éva Mária: Fejezetek a Tihanyi Apátság balatonendrédi gazdaságának történetéből (1716—1945). In: A Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1986–1987. (Szerk.: Für Lajos) Budapest, 1987.

Fényes Elek: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. 1. kötet. Pest, 1836.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I—IV. köt. Pest, 1851.

Fényes Elek: Magyarország ismertetése statistikai, földirati és történelmi szempontból. Pest, 1865. I. kötet. (Dunántúli kerület)

Fényes Elek: Magyarországnak mostani állapota 1-4. kötet. Pest, 1836–1841.

Galgóczi Károly: Magyarország, a szerbvajdaság s temesi bánság mezőgazdasági statistica. Pest, 1855.

Haas Mihály: Baranya földirati, statistikai és történelmi tekintetben. Pécs, 1845.

Harasztia Attila: Barcs közlekedése a dualizmus korában, középpontban a vasúti közlekedés. Szombathely, 2005.

Hirsch Alfréd: Somogy vármegye gazdasági monographiája. Budapest, 1903.

H. Pálffy Ilona: Baranya megye 100 holdnál nagyobb birtokai és birtokosai a XVIII. századtól napjainkig. Statisztikai Szemle 1933. 12. 972–988.

Ihrig Dénes: A magyar vízszabályozás története. Budapest 1973.

Jánosi Engel Adolf: Életemből. Pécs, 2008.

Kaposi Zoltán: Uradalmi gazdaság és társadalom. Budapest-Pécs, 2000.

Kaposi Zoltán: A nagybirtok modernizációjának lehetőségei a 19. századi Dél-Dunántúlon. In: A tudomány és az oktatás vonzásában (Szerk.: Kaposi Zoltán – Lendvai Tamás – Oroszi Sándor). Pécs, 2012. (A jelzetekben: Kaposi Zoltán, 2012/a)

Kaposi Zoltán: Az agrárkonjunktúra hatása a nagykanizsai uradalom erdőgazdálkodására (1850-1914).) Közép-Európai Közlemények 17. (5. évf.) 2012. 2. (A jelzetekben: Kaposi Zoltán, 2012/b)

Kaposi Zoltán: Egy szlavóniai nagybirtok gazdasági viszonyai (18–19. század). Közép-Európai Közlemények 22. (6. évf.) 2013. 3. 64–76.

Kaposi Zoltán: Nagykanizsa gazdasági változásai (1850–1945). In: Nagykanizsa. Városi monográfia III. (1850–1945). (Szerk.: Kaposi Zoltán). Nagykanizsa, 2014. 99–250.

Kaposi Zoltán: Kaszópusztai vadászatok (1912-1926) Közép-Európai Közlemények. 9. évf., 32. szám. 2016. 1.

Kaposi Zoltán: Nemesi birtokforgalom Somogyban a 19. század első felében. In: Vidéktörténet 1. Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században. MTA BTK (Szerk.: Csikós Gábor - Hegedűs István - Horváth Gergely Krisztián - Ö. Kovács József). Budapest, 2017. 127–155.

Kerecsényi Edit: A nagykanizsai Gutmann-család felemelkedése a nagyburzsoáziába. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból - Zalai Gyűjtemény 12. Zalaegerszeg, 1979. 147–166.

Kiss Z. Géza: Ormánsági változások. fejezetek a 18–19. századi társadalom történetéből. Budapest, 1991.

Kolossváry Szabolcsné: A magyar erdőgazdaság történelmi fejlődése. Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Szerkesztette: Kolossváry Szabolcsné. Budapest, 1975. 15–79.

Lukács Gábor: A Festetics birtok gazdálkodási és vezetési reformja a XVIII. század végén. PhD-értekezés. Pannon Egyetem. Keszthely, 2009. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Lukacs_Gabor_dissertation.pdf

Magyar Eszter: Településszerkezet és agrártermelés Somogy megyében a 18. században és a 19. század első felében. Somogy megye múltjából - Levéltári évkönyv 12. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, 1981.

Magyar Eszter: Az 1879. évi erdőtörvény kibocsátásának körülményei. Agrártörténeti Szemle (44. évf.) 2002. 3–4. 319–348.

Magyar Eszter: A Festetics-hitbizomány erdőgazdálkodása a Georgicon megalakításának az idején. Erdészettörténeti Közlemények 60. Budapest, 2003.

Meyer, Stefan: Georg Wilhelm Fürst zu Schaumburg-Lippe. Absolutischer Monarch und Grossunternehmer an der Schwelle zum Industriezeitalter. Hannover, 2005.

Nagyváthy János: Magyar practicus termesztő. Pest, 1821.

Obad, Mladen – Obad, Bojana Bojanic: Kastélyok és történeti kertek Szlavóniában Zágrábtól Újlakig. Zágráb, 1998.

Pallas Lexikon III. köt. 441. Gustav Hillebrand von Prandauschen Valpovo und D. Miholjac; 1885. „Ekonomie Verwaltung”.

Rumpf János: Erdőhasználat. Budapest, 2016.

Rúzsás Lajos: Barcs a feudalizmus korában. In: Barcs múltja és jelene (Szerk.: Bihari Ottó). Barcs, 1979.

Somssich-Szögyény Béla: Alaprajz. Nagyatád, 2005.

A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának a Nagym. M. K. Földművelési, Ipar és Kereskedelmi Minisztériumhoz intézett 1876.-ik évi statistikai jelentése. Sopron, 1878.

T. Mérey Klára: Az erdőgazdálkodás Somogy megyében (1700–1879). Agrártörténeti Szemle 5. évfolyam, 1963. 1–2. 133–150.

T. Mérey Klára: Dél-Baranya ipara és kereskedelme a XIX. sz. második felétől az első világháborúig. Baranyai helytörténetírás 1989. (Szerk.: Szita László). Pécs, 1989.

T. Mérey Klára: Baranya megye útjai és útmenti települései a 19. sz. elején. Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 6. Pécs, 2000.

T. Mérey Klára: Barcs gazdaság- és társadalomtörténete a kapitalizmus korában. In: Barcs múltja és jelene (Szerk.: Bihari Ottó). Barcs, 1979.

T. Mérey Klára: Dél-Baranya ipara és kereskedelme a XIX. sz. második felétől az első világháborúig. Tanulmányok Baranya mezőgazdasági és ipari fejlődésének történetéhez. Baranyai helytörténetírás 1989. (Szerk.: Szita László). Pécs, 1989.

T. Mérey Klára: Somogy megye gazdasága és társadalma a dulaizmus korában. In: T. Mérey Klára: Település – megye – régió. Pécs, 2007. 119–172.

Takács Éva: A Somogy megyei erdők törzskönyve. Somogy megye múltjából - Levéltári évkönyv 9. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, 1978.

Tóth Péter: Somogy vármegye leírása 1812-ből. In: Somogy megye múltjából - Levéltári évkönyv 19. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, 1988.

Ujváry Imre: Mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, erdészet. In: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy (Szerk.: Csánki Dezső). Budapest, 1914. 301–343.

Vasdényey Imre: Ősi birtokok és birtokosok Somogyban. Kaposvár, 1922.

Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje. I–II. Pécs, 1896.

Statisztikai munkák

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1889. évben. Pécs, 1890. 18.

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1893. évben. Pécs, 1894. 88.

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1893. évben. 89., illetve 110-111.

Rubinek Gyula: Magyarországi gazdacímtár. Budapest, 1911.

Magyarország gyáripára az 1906. évben. Szerk. Edvi Illés Aladár. Budapest, 1906-1911

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897. 1. kötet.

Újságok, folyóiratok

Somogy

Zala

Erdészeti Lapok

Természettudományi Közlöny

Borászati Lapok

Levéltári anyagok

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1882. évi jelentése

MNL SML. Ct. 92/I.

MNL SML. Cégbírósi Levéltár. Egyéni cégek II. köt. 155. sz.

MNL Országos Levéltár. A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii 67. kötet. 791–793.p.

MNL. BML. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891.

MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Egyházi birtokosok, Lakócsai uradalom, 106. doboz

MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 133. doboz

MNL. SML. IV. 428. Somogy vármegye erdőgazdasági üzemterveinek a gyűjteménye 1881-1945. Világi birtokosok, Festetics család, 134. doboz

Egyéb internetes források

<http://erdo.kormany.hu/az-erdok-jelentosege> 2018.01.24

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/orsz/erdogazd12.pdf> 2018.01.24

<http://www.somogyitemetkezes.hu/elodeink/nev-szerinti-lista/145>

<http://varak.elte.hu/aaacikkek5/szlavoniaikastelyok.htm>

<http://magyarmezogazdasag.hu/amierdonken/irasok/mik-azok-gubacsok> 2017.10.09

http://publicatio.nyme.hu/769/1/03_Szucs_Robert.pdf 2018.02.05

<http://www.emk.nyme.hu/uploads/media/Erd%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9net> 2011.pdf 2018.02.13.

<http://www.oeo.hu/upload/html/2016-02/Magyar%20erd%C5%91k%20%20A%20magyar%20erd%C5%91gazd%C3%A1lkod%C3%A1s.pdf> 2018.02.13

<http://magyarmezogazdasag.hu/amierdonken/irasok/mik-azok-gubacsok> 2017.10.09

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> 2018.01.10